

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA

ŘECKÉ JAZYKY

OBOR: D

ŘECKÉ JAZYKY V TVARNÝCH JAZYKÁCH

CHRÁMOVÉ STAVBY MATTEA BORGORELLIHO

BAKALÁŘSKÁ

ŘECKÁ DIPLOMOVÁ PRÁCE

OLM

TATĚŽKOVÁ

OLMOUC 2010

Prohlašuji, že předkládanou bakalářskou diplomovou práci jsem vypracovala samostatně za pomoci uvedené literatury, kterou jsem řádně citovala.

VOlomouci, dne 10. května 2010

.....

Poděkování

Považuju za svou milou povinnost poděkovat v první řadě Mgr. Ondřeji Jakubcovi, Ph.D. za vedení bakalářské práce, nezištnou pomoc, věnovaný čas, ochotu a vstřícnost. Velký dík patří i za jeho názory a připomínky, které byly pro tuto práci velmi cenné.

Dále děkuji pracovním sboru Jednoty bratrské v Mladé Boleslavi, Michalu Procházkovi, Mgr. Ladě Hlaváčkové, Václavu Hurtovi a Kamilu Škodovi za umožnění fotodokumentace. Mé upřímné poděkování patří i Věře Krajíčkové, Mgr. Lukáši Snopkovi, Mgr. Martinu Sovákovi, pracovním Státního oblastního archivu v Mladé Boleslavi a pracovníkům Státního oblastního archivu v Praze za pomoc při hledání informací k tématu.

V neposlední řadě bych ráda také poděkovala mé rodině a blízkým za jejich podporu.

Obsah

1. Úvod	6
1.1. Přehled bádání	12
2. Životopis Mattea Borgorelliho	14
3. Náboženské poměry v 16. století v českých zemích a Jednota bratrská	21
4. Děkaný kostel Obrácení sv. Pavla v Brandýse nad Labem	
4.1. Stavební historie	23
4.2. Popis architektury	27
4.3. Formálně-analytický rozbor	32
5. Bývalý sbor Jednoty bratrské v Mladé Boleslavi	
5.1. Stavební historie	34
5.2. Popis architektury	39
5.3. Formálně-analytický rozbor	46
6. Shrnutí	50
7. Stylistická analýza chrámových staveb Mattea Borgorelliho	55
8. Závěr	56
9. Poznámky	68
10. Literatura: chronologické pořadí	81
11. Literatura: abecední pořadí	94
11. Seznam vyobrazení	98
12. Summary	98
13. Vyobrazení	123
14. Anotace	124
Obrazová příloha na CD	

1. Úvod

V 16. století působila v Čechách řada italských stavitelů a architektů. V předkládané práci se soustředím na chrámové stavby dosud méně známého italského stavitele a architekta Mattea Borgorelliho, který byl činný v době, kdy v Čechách panovaly složité konfesní poměry, dané křehkým soužitím katolíků, utrakvistů a Jednoty bratrské, již nebyla katolická a kališnická církev přílišnivě nakloněna. Ačkoli byly proti Jednotě bratrské vydávány dekrety a mandáty, nacházeli bratři oporu u významných šlechticů, kteří jim poskytovali ochranu na svých panstvích.

Stavebník vystupoval ve vztahu k Jednotě bratrské jako její ochránce a prezentoval její zájmy. Stavby vznikaly za složitých okolností a měly splňovat jistý účel. Stavebník toužil po reprezentaci. Tyto manifestující stavby vyjadřovaly nejen představy Jednoty bratrské, ale i zájmy a přání stavebníka. Nabízí se otázka, jaký byl vztah mezi architektem a objednavatelem a do jaké míry objednavatel zasahoval do celkové podoby staveb.

V bakalářské diplomové práci je pozornost věnována chrámovým objektům především děkanskému kostelu Obrácení sv. Pavla v Brandýse nad Labem a sboru Jednoty bratrské v Mladé Boleslavi. U některých dalších staveb se předpokládá architektova účast, ačkoliv jeho autorství není doloženo archivními prameny. Ve dle výše uvedených sakrálních objektů se mu připisuje děkanský kostel Nanebevzetí Panny Marie a hřbitovní kostel sv. Havla v Mladé Boleslavi. Dále pak kaple sv. Rocha, Vrábská kaple v kostele sv. Václava ve Staré Boleslavi a zámecká kaple v Brandýse nad Labem. Úvodní kapitola obsahuje přehled bádání a vyhodnocení sekundární literatury. První dvě kapitoly pojednávají o životě architekta a o náboženských poměrech v českých zemích v 16. století a Jednotě

bratrské. Následující dvě kapitoly se věnují děkanskému kostelu Obrácení sv. Pavla v Brandýse nad Labem a sboru Jednoty bratrské v Mladé Boleslavi. Tyto kapitoly se dále dělí na podkapitoly, které se věnují stavební historii, formálnímu popisu a formálně-analytickému rozboru, za nímž následuje shrnutí. Samostatnou část tvoří kapitola, níž je pozornost věnována stylové analýze Borgorelliho chrámových staveb.

Výchozím bodem pro psaní této práce byla analýza a zhodnocení dosud publikované sekundární literatury vztahující se k tématu. Nezbytnou součástí bádání byly i opakované návštěvy jednotlivých památek.

Cílem bakalářské práce je snaha zasadit chrámové stavby do širšího historického kontextu a ukázat, čím jsou výjimečné.

1.1.Přehled bádání

Se jménem italského stavitele a architekta Mattea Borgorelliho se v primárních pramenech téměř nesetkáme. Dodnes nebyl proveden ani stavebně historický průzkum žádné z chrámových staveb, které architekt vyprojektoval. Sekundární literatura, která se vztahuje k tématu, je mnohem rozsáhlejší.

První, kdo architektovi připisoval autorství bývalého bratrského sboru, dnes děkanského kostela Obrácení sv. Pavla v Brandýse nad Labem, byl v 70. letech 19. století Justin Václav Prášek.¹ Ve své trojdílné publikaci se soustředil na historický vývoj města. Zde nám mimo jiné podává zprávu i o stavu chrámu a vychází z popisu děkana Kamínka z roku 1677. Justin Václav Prášek se domníval, že se jedná o jednolodní kostel s převýšenou hlavní lodí. Tento omyl později

vyvrátila Jarmila Krčálová.² Podobnost apsidálního závěru nedochované kaple sv. Rocha při mostě ve Staré Boleslavi s brandýským sborem vedla J. V. Práška ke správnému závěru, že ji vyprojektoval také M. Borgorelli. Ačkoli publikace obsahuje několik mylných předpokladů, nelze ji přehlédnout, neboť autor vycházel ze studií archivních pramenů, které s námí dodnešní doby nedochovaly.

Do okruhu starších prací patří publikace Františka Bareše,³ pojednávající o památkách v okrese mladoboleslavské. Nalezneme zde zmínky o bratrském sboru, kostele sv. Havla a kostele Nanebevzetí Panny Marie v Mladé Boleslavi. V druhém svazku⁴ autor nesprávně popisuje vybudování brandýského sboru jakému si Janu z Milána, o kterém nebyl nalezen podrobnější zprávy.

K problematice Borgorelliho autorství chrámu v Mladé Boleslavi, tedy bývalého sboru Jednoty bratrské, hřbitovního kostela sv. Havla a kostela Nanebevzetí Panny Marie, se vyjádřila Jarmila Krčálová.⁵ Svě poznatky prezentovala v publikované disertační práci. V ní nalezneme jak popisy, tak rozbor Borgorelliho sakrálních a profánních staveb. Při svém studiu vycházela z nejrovnější korespondence české komory, i z publikací Justina Václava Práška a z archivních zdrojů pocházejících až z pozdější doby. Při svém výzkumu se soustředila na jednu oblast, která byla v 16. století v majetku jediného rodu Krčájů z Krajku. Při porovnání chrámových prostorů si autorka povšimla shodných motivů, na jejichž základě chrámové stavby architektovi popřísala. Uvedla, že Borgorelliho stavby jsou buď jednodušší jako zámecká kaple brandýská, či hřbitovní kostel boleslavský, nebo stejnodušší jako obojí bratrské sbory. Upozornila také na výjimečnost apsidálního závěru, s nímž se v Čechách běžně nesetkáme. Při hledání vzorů pro chrámové stavby se zaměřila na Lombardii, oblast architektovapřevodu.

Stať Jarmily Krčálové⁶ z roku 1954 nepřináší v problematice Borgorelliho chrámu mnoho nového. Autorka zde hovoří jen o

boleslavského sboru, o jeho historizující podobě a o vlivu říbnových chrámů sv. Ambrože v Miláně.

Svým dalším příspěvkem z roku 1970 přiblížila Jarmila Krčálová⁷ vývoj renesanční sakrální architektury s přihlednutím k Itálii. Zde uvádí, že výsledná podoba boleslavského sboru je romanizující. Dále se dovídáme o Borgorelliovanýristickém pojetí tribuny.

Pogotickému stylu v architektuře se věnoval Viktor Kotrba,⁸ který v podobě lomených oken boleslavského sboru spatřuje návraty ke středověké tradici a považuje ho za téměř čistou renesanční stavbu.

Souhrnný přehled informací o historii a popis architektury včetně vybavení děkanického kostela Obrácení sv. Pavla v Brandýse nad Labem uvádí Emanuel Poche⁹ v prvním svazku. Ve druhém svazku¹⁰ pojednává i o sboru Jednoty bratrské, kostele sv. Havla a kostele Nanebevzetí Panny Marie v Mladé Boleslavi.

Sakrální architektuře věnuje pozornost ve svém příspěvku Claus Merten.¹¹ Zde se hned v úvodu zmíní o dvou protestantských kostelech - luteránský kostel sv. Jáchyma ležící na saských hranicích a sbor Jednoty bratrské v Mladé Boleslavi, ve kterém vidí působení severoitalských vlivů. Zároveň autor upozorňuje, že typ pseudobaziliky se začne rozvíjet později v sakrální architektuře. Povšiml si také společného znaku v architektuře u všech konfesí, kterým bylo míšení pozdní gotiky a raného baroka.

Bývalému sboru Jednoty bratrské věnoval studii Miloslav Vlček.¹² Trojlodí složenými tribunami považuje za typ, který se vžil v českosaské oblasti koncem 15. století a který se uplatnil i v chrámu sv. Barbory v Kutné Hoře, jenž byl také proměněn hutí Benedikta Riedavského nového trojlodí. Vtažené opěrné pilíře sboru autor přirovnal ke kostelům v Mostě a Annaberku. Autor přejímá názor Jarmily Krčálové o vlivu chrámu sv. Ambrože v Miláně na boleslavský sbor. Dále autor uvádí, že se patrně Matteo Borgorelli podílel i na výstavbě zámku v Mělníku.

Jelikož se Borgorellio chrámové stavby řadí do proudy pogo tického stylu, jsou zde dále uváděni autoři, kteří se danou problematikou zabývali. Termínu „*Nachgotik*“ v ěnoval ve svém p řispěvk u pozornost Viktor Kotrba.¹³ Užívá termín „*Mischstil*“, který na pozdní gotiku navázal a p řežívá až do 17. století. Tento p řežitek gotiky, projevující se zvláštní stylovou formou, autor označuje jako „*posthumní*“ gotiku, tedy „*Nachgotik*.“ „*Nachgotik*“ ovšem nepovažuje za nějaký speciální charakteristický rys architektury 16. století a podotýká, že termín „*Nachgotik*“ by neměl být zam ěňován s p ředstavou oživení středověkého slohu. Uv ědomoval si, že je t ěžké odlišit do jaké míry se jedná v 16. a 17. století o v ědomý návrat ke gotice. Uvádí, že p řáv ě s p řežitky gotiky se setkáváme b ěhem 16. a 17. století v sakrální architektuře. Podle názoru Viktora Kotrby byly nové stavební formy v sakrální architektuře p řijímány váhav ě, a gotika se tak i nadále udržela p o cel ě 16. století.

V encyklopedii českého výtvarného um ění nalezneme odkaz na sekundární literaturu k pogo tickému um ění. Zde Ondřej Jakubec¹⁴ zdůrazňuje, že je t ěžba odlišovat, zda se jedná o p řežívání forem gotiky nebo zám ěrný historismus.

D ůležitým p řínosem je p řispěvek Ondřeje Jakubce¹⁵ z roku 2006, ve kterém nahlíží na sakrální stavby moravské renesance i z jiného hlediska než jen z hlediska formy. Autor upozor ňuje na sepulkrální funkce sakrálních staveb a jejich pogo tický styl. Z des i položil otázku, zda gotizující forma nemohla souviset i s něčím jiným, než jen s pouhým „*zbožným stylem*“. Uv ědomoval si také p o spojenost kultovní a sepulkrální funkce. Povšiml si rovn ěž p rom ěny sakrálního objektu v sepulkrální monument, což doložil n a vybraných st avbách.

Ondřej Jakubec¹⁶ se také zabýval vlivem teoretického díla Sebastiana Serlia na českou renesan ční architekturu. Autor zde upozornil na motivy štukové výzdoby, jenž Serlio p řevzal z antických památek, a které byly použity na řadě kazetových strop ů. Mezi

uvedenými příklady staveb autor nezapomněl zmínit ani Borgorelliho radnici v Mladé Boleslavi. Také uvedl případ, kdy byl Serliův návrh kostela použit na jindřichohradecký altán, tedy na ryze světskou stavbu. Na uvedeném příkladu autor poukázal na skutečnost, že ne vždy jde o úplnou aplikaci Serliových vzorů a že jejich smysl a funkce bývají popírány.

Cílem příspěvku Hellmuta Lorenze¹⁷ bylo upozornit na fenomén přechodného slohu, který se projevoval především v období kolem roku 1500. Proto tento sloh je charakteristické spojení pozdně gotických a renesančních prvků. Soužití obou slohů vedle sebe považuje Hellmut Lorenz za rovnocenné, jež se neomezovalo jen na krátkou přechodnou fázi raného 16. století. Autor zaznamenává, že sice intenzita přechodného slohu od roku 1550 slábla, ale přesto lze jeho přetrvávání sledovat až do počátku 17. století. Domnívá se, že se tento fenomén projevoval rovnoměrně ve všech regionech střední Evropy. Upozorňuje, že se sice častěji objevuje u sakrální architektury, ale lze ho také prokázat i na profánních stavbách. Pozornost věnoval i umění na jagellonském dvoře v Krakově, kde se u architektury mísily gotické a renesanční formy. Rozmanitější uplatnění přechodného slohu autor pozoroval na menších uměleckých exemplářích jako jsou epitafy, oltáře a mnohé portály.

Naproti problematice riedovských detailů na Pražském hradě se ve svém příspěvku zaměřil Pavel Kalina.¹⁸ Upozornil, že je třeba neustále studovat vztahy mezi antickou architekturou, „moderní“ architektonickou kresbou a „moderní“ realizovanou architekturou. Dále vysvětluje, že druhá polovina 15. století nebyla pouze dobou antikizující architektury, nýbrž také dobou rozvoje architektonické kresby podle dochovaných antických staveb. Podle názoru autora je nesmysl hledat v riedovské tvorbě, pro kterou bylo charakteristické míšení renesančních a gotických prvků, nějakou „slohovou čistotu“.

Benediktu Riedovi věnoval Pavel Kalina¹⁹ publikaci, ve které objasňuje pojem renesance. Renesanci nechápe jako jednolitě hnutí, šířící se z jednoho bodu, nýbrž ji považuje za diferencovaný proud reagující na místní stavební tradice. Tím vysvětluje, proč nacházíme jiné stavby ve Florencii, v Římě, v Benátkách či v Miláně. Stejně tak považuje za nesmyslné považovat florentské stavby za „více“ renesanční než jiné, neboť dle jeho názoru neexistuje jednotná představa o tom, jak by měly vypadat, „pravá“ renesanční architektura. Protože v bakalářské práci hraje podstatnou roli Jednotabratrská, je zdedalé uváděn Jan Royt,²⁰ který se o ní zmíní i ve své stati, kde se věnuje i utrakvistické ikonografii. Uvádí zde nejdůležitější obrazové prameny pro poznání utrakvistické propagandy jako jsou kodexy z Jeny a z Göttingenu, které obsahují řadu ikonografických vyobrazení s antiteticými scénami. Zabýval se také vyobrazením kalicha jako symbolu utrakvistické církve a poukázal na vyobrazení Mistra Jana Husa a Jeronýma Pražského, kteří byli uctíváni jako mučedníci. Všiml si intenzivní Husovy kultury a proměny úcty k Husovi například v 15. a 16. století v kultu svatce.

Ve své publikaci se Ota Halama²¹ pokusil zpracovat proměny otázky svatých. Podněty, které vyvolaly reformační kritiku i odpor, autor hledal v praktické podobě laické zbožnosti. Snažil se nalézt kořeny českého reformačního odporu v učitelství podobě kultu svatých. Poukázal na díla Matěje z Janova a Jana Viklefa, z nichž česká reformace v husitství a bratrství vycházela.

Ve svém článku z roku 2005 se Milena Bartlová²² zabývala uměleckými díly jagellonské doby, které měly sloužit utrakvismu. Pokládala si otázku, zda je v umění té doby něco, co by mohlo vypovídat o vzájemném vztahu mezi oběma dominantními konfesemi. Vyjádřila se k Jednotě bratrské, která svůj nesouhlas dávala najevo prostřednictvím výtvarného umění v průběhu celého jagellonského období. Dle názoru autorky vyjadřuje středověké výtvarné umění dvě

hlavní roviny společenské komunikace: první, veřejný náboženský projev nebo náboženskou propagandu a druhá, dokládá společenskou prestiž a důležitost mecenáše. Poukázala na to, že odpor „*pikartů*“ proti náboženským obrazům byl více proužtomný a radikálně orientovaném proud českého utrakvismu. Uvedla, že vyjádření vlastního přesvědčení a emocí umělcem bylo v době spíše minimální. Zjištění, že stejný malíř, sochař a architekt mohl pracovat pro obě konfese, není nijak rozhodujícím faktorem. Autorka připouští, že funkcí středověkého uměleckého díla bylo potvrdit společenskou prestiž donátora.

V současné době probíhá výstava „*Umění české reformace (1380-1620)*“, ²³ díky které se veřejnosti nabízí pohled na umění vzniklé na našem území pro nekatolické konfese. Je zde představeno umění celého reformačního hnutí v období mezi lety 1400-1627. Tuto stejnojmennou výstavu doprovází katalog. ²⁴

2. Životopis Mattea Borgorelliho

Italský stavitel Matteo Borgorelli de Castello byl uváděn v úvodem z Milána či z Porlezza na Luganském jezeře v Ticinu. ²⁵ Odtud pravděpodobně pocházel Ettore de Vaccani, který pracoval v Brandýse nad Labem. Matteo Borgorelli spolu se svým bratrem a spířákem se skupinou kameníků a zedníků upouští ve 30. letech severoitalskou oblast kolem jezera Coma. Architekti se usazovali v Praze i v Benkově, pracovali v královských a šlechtických službách. Mistr Matteo pracoval v Čechách od 40. let 16. století nejdříve pro Arnošta Krajíře z Krajku v Mladé Boleslavi a Brandýse nad Labem, kde vyprojetoval své první stavby. V Brandýse nad Labem se usadil v roce 1547 po konfiskaci panství českou komorou.

Po propuštění Arnoštem Krajířem z Krajku vstoupil Matteo do královských služeb.

Průběhem 2. říjnu 1550 si v Brandýse nad Labem koupil dům, který po požáru musel roku 1554²⁶ přestavět. Patrně do roku 1556 byla přestavba dokončena, což dokládá spor se sousedem, který si stěžoval, že Matteo prorazil okna a jeho dvůr.²⁷ V roce 1562 Matteovi císař Ferdinand I. odpustil daně z domu za věrné služby a stavbu zámku v Brandýse nad Labem. Ve spojitosti s datem jeho smrti 22. dubna 1572 v Brandýse nad Labem²⁸ se jeho říjnový dvůr Margetě neboli Maruši z Lochu, sekteřou měl dcery Annu, Alžbětu a syna Matěje.

Průběhuje se mu v letech 1541-1542 stavba bratrského sboru (dnes děkanský kostel Obrácení sv. Pavla), dále také práce na zámku v Brandýse nad Labem prováděné mezi lety 1540-1547 tedy v době, kdy stavba ještě patřila Krajířům a nikoli panovníkovi. Podle jeho návrhu byl realizován v letech 1544-1554 sbor Jednoty bratrské v Mladé Boleslavi,²⁹ který bývá považován za jedinečný doklad historismu.³⁰ Ve stejném období navrhl mezi lety 1554-1559 hřbitovní kostel sv. Havla, radnici (1554-1559) jen její západní křídlo a vodárenskou věž (1554). Přestavěl zde také děkanský kostel Nanebevzetí Panny Marie. Přestavba tribun trvala až do roku 1566. Patrně také navrhl kapli v kostele sv. Václava (1572) a kapli sv. Rocha, realizovanou mezi lety 1568-1572 ve Staré Boleslavi.³¹

Průběhem 1548 je spojována úprava a rozšíření hradu (poškozený požárem roku 1554) na renesanční zámek v Brandýse nad Labem pro Arnošta Krajíře v letech 1540-1547 a pro krále Ferdinanda I. spolupřestávkami v letech 1547-54 a 1563-1572. Podle Pavla Vlčka³² arkády navrhl Paolo della Stella a Matteo měl provádět menší práce. Ovšem podle Jarmily Krčálové³³ navrhl pro zámek v Brandýse, jeden z prvních v Čechách, arkádové křídlo právě Matteo. Ferdinand I. si přál, aby stavba zámku byla provedena z kamene a ne z cihel. Na

lámání kamene dohlížel mistr Pavel. Roku 1550 se na p říkaz Ferdinanda I. práce zastavily kvůli úpravám zámku vPoděbradech, kam jel Matteo aPaolo della Stella.³⁴ O dva roky později dostává Matteo zaplacenou práci na brandýském zámku.

Nalezená zpráva z roku 1561 hovoří o paumistrovi Mathesovi,³⁵ který stavěl ve Veselí nad Lužnicí, ale zda se jedná o Borgorellio, nelze s jistotou určit. Snad někdy v roce 1563 Matteo vypracoval plány zámku v Přerově nad Labem, který poslal hejtmanu Vilémovi z Oppersdorfu. Práce započaly již v roce 1564 a roku 1566 byl zámek dokončen.³⁶ Současně se pokračovalo pracemi na zámku v Brandýse nad Labem, kde se prováděla stavba střechy. Vestejném městě Matteo v roce 1567 začal se stavbou kamenného mostu přes Lab do Staré Boleslavi nad kaplí sv. Rocha (1568-1572). Most měl původně dvacet jedna oblouků, ale nakonec bylo rozhodnuto o jednatřiceti. Dokončen byl roku 1567, ale povodní v roce 1570 bylo několik oblouků poškozeno. Matteo navrhl také královskou myslivnu v Hlavenci (1557, 1567-1570).³⁷

Miloslav Vlček³⁸ se na základě údajné podobnosti klenby v západním křídle sklenbou českobratrského sboru v Mladé Boleslavi domnívá, že se Matteo podílel na stavbě zámku v Mělníku. Stouh hypotézou nelze jednoznačně souhlasit, což dokládá i Lukáš Snopek³⁹ svým tvrzením, že přestavba západního křídla proběhla v roce 1579, tj. až po smrti Mattea.

Mistr Matteo údajně patřil mezi nejbohatší a nejváženější občany v Brandýse nad Labem.⁴⁰ Zemřel na jaře roku 1572.

3. Náboženské poměry v 16. století v českých zemích a Jednota bratrská

Stavby Mattea Borgorelliho jsou konfesijně vyhraněné kostely, které byly budovány pro Jednotu bratrskou, již bude věnována pozornost v této kapitole.

České země byly v 15. století z větší části utrakvistické, neboť v Praze nebyl ještě obsazen arcibiskupský stolec. Tato skutečnost umožňovala, aby se utrakvismus šířil bez větších překážek.

Významným rysem české reformace je vznik radikálního reformačního proudu, který stál proti římské a kališnické církvi. Josef Macek⁴¹ chápe radikální reformaci jako křesťanské náboženské hnutí, které sestaví na konci 15. století mimoobecnou církev. Odpůrci obou církví byli označováni jako „*pikarti*“, tzn. kacíři odmítající kult svátosti oltářní. Jádrem radikální reformace v Čechách a na Moravě byla Jednota bratrská, která se formovala pod ochranou vrchností od let 1457-1458.⁴² První bratři sdružovali a organizovali bratři Řehoř. Usadili se v ústraní v Kunvaldu, kde vznikla první bratrská obec roku 1457.⁴³ Jednota bratrská tvořila v letech 1471-1526 v českých zemích menšinu oproti kališníkům a katolíkům, ke kterým se hlásila většina obyvatel.⁴⁴ Byla do konce první reformní církve v evropských dějinách.⁴⁵

V Čechách se setkáváme s několika sbory v Mladé Boleslavi, Brandýse nad Orlicí, Lanškrouně, Litomyšli, Lenešicích či Rychnově nad Kněžnou. Větší střediska sborů vznikala v poddanských městech. Kališníci nedovolovali, aby si členové Jednoty bratrské zřizovali v královských městech své sbory. Proto, aby se zmenšina stala církev, bylo za potřebí výhodných sociálně politických podmínek. Už existence české reformace byla příhodná pro rozmach radikální reformace.⁴⁶

V Jednotě bratrské se objevuje slovo „*sbor*“ a toto slovo později začne označovat i chrám, jenž se stane místem shromažďování věřících. Jan Hus chápal „*sbor*“ věřících jako Kristovu církev.⁴⁷ Bratr Lukáš upozorňuje, že slovo „*sbor*“ nepochází od slova „*zbořenie*“, nýbrž souvisí se shromažďováním. Bratři se sami označují jako

jednota a hovoří o tzv. jednotě víry. Už sám název Jednota bratrská napovídá, že se Jednota pokládala jen za část Církve Kristovy. Všechnaspolečenství křesťanů jsou tedy jen „jednoty“. Petr Chelčický zdůrazňoval příkaz Ježíše Krista, aby učedníci „byli dokonalí v jednotě“. Odtud bratři zřejmě našli inspiraci, aby se nazvali „jednotou“.⁴⁸ Chtěli tím vyjádřit spojení Kristovy církve, ale také tím bylo vyjádřeno odloučení od světa. Tento důraz na odříkavost v úči svému vedl k pojetí, že by měl člověk vykonávat dobré skutky, pokud chce dojit k spasení.⁴⁹

Katolíci a kališníci kritizovali nadřazenost a vyvolenost Jednoty bratrské. Považovali za přetvářku její vydávání se za pokorné a ponížené služebníky Boží. Podle nich nejednala Jednota bratrská v souladu s Kristovým poselstvím. Lišila se od kališnické a římské církve svým postojem ke světu, učením o dobrých a zlých křesťácích a také svými svátostmi. Až do roku 1478⁵⁰ odmítala křesťanství a považovala za důležité pokřtít znovu každého novopříchodícího členu do společenství. S tím nesouhlasili kališníci, kteří požadovali, aby byly pokřtěny děti. Bratři ale byli přesvědčeni o tom, že děti ještě nemohou rozhodovat o své víře. Tím prvotní Jednota navazovala na požadavky husitských radikálů, zvláště táborů a Petra Chelčického o pedobaptismu.⁵¹ Bratři nepřisuzovali křesťanství magické účinky, křtili pouze dospělé osoby a odmítali svěcení svátků, kult svatých a pouťkním. Mariánské svátky byly odmítány, protože podléhaly zlozvykům apoštolů a jejich Kristus ani kd jiný. Pro bratřiznamenal zbožný a moudrý člověk víc než svět.

Kališníci a katolíci vytýkali v údcům prvotní Jednoty bratrské, že popírají přítomnost Ježíše Krista. Ve skutečnosti hlásali bratři víru v přítomnost Kristova těla a krve veucharistii, byli přesvědčeni, že je zde přítomna duchovně. Proto bylo proti jejich přesvědčení vystavovat monstrance a kalichy a klanět se chlebu a vínu. V tom se odlišovali od katolíků a kališníků.

Vzrůstáním počtu sborů se měnila i sociální struktura členstva Jednoty bratrské. Panství, na nichž sbory žily po roce 1503, byla rozsáhlá a pokrývala oblasti severních a východních Čech, střední a jižní Moravu. Jednota získala papež Řehoř VIII. a Johanka zKrajku v roce 1511 vydala bratřím privilegium, kterým se potvrzovala svoboda víry. Boleslavští „*pikartí*“ tak byli uchráňeni před perzekucí a získali „*velkou chartu*“ náboženské svobody, která neměla v této době obdobu.⁵² Bratři umožnili vstup šlechticů do sboru, modlili se za ně a napomenuli je, aby byli milosrdnější k poddaným.⁵³ Nežádal však, aby se páni vzdali svých práv, jak to učinila v roce 1512 Johanka zKrajku, která odevzdala panství Mladou Boleslav, Michalovice, Rohozec a Brandýs nad Labem bratřím Konrádovi zKrajku.

Mimo řádnou osobnost v dějinách Jednoty bratrské byl Lukáš Pražský. Za podstatu církve považoval shromáždění vyvolených. Chtěl, aby byla církev reformována. Zamýšlel se nad otázkou svátosti. Podle Lukáše byly křesťanství a duchovním tělem Kristova církve. Pokud ovšem dítě dospěje a nevěří, ztrácí křesťanství smysl. Později se Lukáš Pražský trvale usadil v Mladé Boleslavi a pod jeho vedením začaly vznikat bratrské kancionály, které byly spíše knihou modliteb než zpěvníkem. Z umělecké tvorby byl bratřím zřejmě nejbližší zpěv.⁵⁴ Jiný než u utrakvistů byl vztah Jednoty bratrské k uměleckým dílům v chrámovém prostoru. Stejně jako Petr Chelčický tak i bratr Lukáš kritizoval kult obrazů svatých.⁵⁵

Kališníci se obávali, že až se podaří vyhnat Jednotu bratrskou, budou posléze pronásledováni i oni. V usnesení katolických ústavů ustálo, že je nutno vyhnat „*pikarty*“, kteří utlačují katolíky a kališníky. Přitom členové Jednoty bratrské neměli možnost realizovat svou mocenskou převahu.⁵⁶

Na Moravě byla pro bratřím situace trochu různivější. Moravské sbory se otevřely už v roce 1509, zatímco v Čechách zákazy přetrvávaly. Zásluhou naléhání z Budína a s domněnkou, že se uskuteční mír

s Římem, se sešel v Praze 25. července 1508 zemský sněm, který vydal tzv. „*svatojakubský mandát*“ proti bratřím. Byl zapsán do zemských desek a stal se zákonem.⁵⁷ Sbory měly být uzavřeny, jakékoliv úzkýbratřiasestersezakazovaly. Pokud by se nepohlásili ke katolické nebo kališnické církvi, měli být potrestáni. Ten, kdo by chtěl jednotu chránit, měl být dohnán před soud. Tento zákon platil až do roku 1609. Avšak minule učinem, neboť jednotu bratrská sedal těšilap řízniaochraněvrchnosti. Pronásledování jednoty bratrské tedy nenabývalo takového rozsahu, jak se ve spisech bratrských u čenců tvrdilo. V jiných zemích byly na bratřích páhány v ještě krutějších jako např. ve Švýcarsku, v Tyrolích či v severní Itálii.⁵⁸ Jednota se bránila tiskem listů v letech 1503-1504, které se dostávaly do rukou králi Vladislavovi a ve kterých bratři psali o své víře. Vznikaly tak první bratrské konfese.

Stýkání a vlivy moravského luterství s radikálními proudy německé reformace má svou obdobu v Praze, kde se učením Martina Luthera prolínalo s jednotou bratrskou a radikální skupinou kališníků. Tento německý reformátor měl v českých zemích nejvíce odezvu.⁵⁹ Učení bratří o eucharistii se blížilo Lutherovým teoriím. Lutertví proniklo do severních Čech a záhy se uchytilo i v moravských městečích. Vutrakvismu vznikl povstulutherských myšlenek do Čech problém se svěřením svátků. První seznam svátků v jednotě se nachází v Blahoslavově vydání Nového zákona z roku 1564.⁶⁰

Ani nástupem krále Ferdinanda I. Habsburského (1526-1564), korunovaného olomouckým biskupem Stanislavem Thurzou, na český trůn se postavení jednoty bratrské nezlepšilo. Panovník usiloval sjednotit katolíky s utrakvisty. Povolal do Prahy roku 1556 jezuitu, kteří konalimisieinapanstvíchvrchností. Napanstvíchpernštejnských na Litomyšlsku vedle luteránů žilo mnoho příslušníků jednoty bratrské. Misionářům se zde podařilo obrátit na katolickou víru několik pernštejnských poddaných. Jezuitský řád byl uveden i na český

venkov. Vilém zRožmberka založil jezuitskou kolej v Českém Krumlově (1586), Jiří Popel zLobkovic vChomutově (1589). Na Moravu uvedl jezuitů biskup Vilém Prusinovský.⁶¹

Na Jednotu bratrskou dolehly důsledky českého stavovského odboje, kterého se účastnili i bratřští páni za války šmalkadské. Králi se tím naskytla příležitost roku 1547 proti stavům zakročit. Zastránil je popravami, odebral privilegia českým a konfiskoval šlechtická panství. Vzhledem k vysoké účasti bratrských pánů na vzpouře, pocítili bratřští následky králových výzev. Bratřští setkali pod královou nadvládou, zejména v Litomyšli, v Brandýse nad Labem i v Turnově.⁶² Naopak na Moravě byla situace klidná, protože se moravští stavové o odboje neúčastnili. Když se bratřští odmítali své hovozy vzdát, byli roku 1548 zmeštní vyhnáni a měli opustit české země. Odcházeli do Polska, Pruska a zejména na Moravu. Moravskými městy jako Prostějov, Přerov a Ivančice zaujaly podobné místo jako měla Litomyšl a Mladá Boleslav. Exil říšských knížek a knížek v Německu.

V Čechách se odrazilo uvolnění poměrů v Německu, kde roku 1552 získali znovu převahu protestantští stavové nad císařem.⁶³ A roku 1554 se Arnošt Krajčíř zKrajku odvážil otevřít bratrský sbor v Mladé Boleslavi k veřejným shromážděním. Sbor však nezůstal otevřen dlouho. V roce 1555 byl opět uzavřen a otevřen byl až v roce 1575. Roku 1602 byl vyhlášen o zřízení uzavřeného sboru. A roku 1608 byl znovu otevřen. Po bitvě na Bílého řebu roku 1623 bratřský sbor došlo a uzavřen. O rok později byl vysvěcen jako katolický kostel. V 18. století byl kostel zrušen a prodán, v 19. století byl prodán německému. Bratřští evangelíci od nástupu císaře Maxmiliána II. hodně slibovali, protože byl zastáncem luterství. Jeho přízeň kluterství však musela ustoupit vládním zájmům, neboť podmínkou nástupnictví byla povinnost setrvat při římské církvi. Naděje, které do něho evangelíci vkládali, zklamaly. Sice občas dával Maxmilián II. najevo své sympatie kluterství tím, že se přátelil slutskými knížaty, avšak i nadále

pokračoval v politice svého otce. Mandáty proti bratřím ještě zdoby Ferdinanda I. nezrušil. Nepomohlo ani věnování německého bratrského kancionálu císaři roku 1566, kterým sechtěl moravští bratři přimluvit za bratři v Čechách. Dosáhli zcela opačného účinku. Maxmilián II. dokonce Jakubský mandát roku 1568 obnovil. Šlechta podobojí usilovala stejně jako bratři o náboženskou svobodu. Dokonce si vyžádala zrušení kompaktát jako zemského zákona, ovšem bez úspěchu.⁶⁴ Až poroce 1571 vymohli na císaři slib, že se na zemském sněmu bude jednat o věcech náboženských. Ten nakonec zasedal roku 1575. Na něm císař Maxmilián II. žádal stavy o větší náklady na tureckou válku a o to, aby byl přijat jeho prvorozený syn Rudolf II. za krále. Stavové toho využili a stanovili si podmínku, aby císař dal zvláštním majestátem stoupencům reformace svobodu.⁶⁵ Bratři požadovali zachovat samostatnost Jednoty a svobodného vyznání své víry. Luteráni se domáhali náboženské svobody na základě konfese Augsburské. Komise práce pracovala konfesi Augsburskou na zvláštní konfesi Českou. Císař Maxmilián II. najednou straně ujišťoval evangelíky i bratři své přízni a na straně druhé katolíkům zaručoval, že zájmy římské církve nebudou nijak poškozeny⁶⁶. Dne 18. května 1575 Jednota bratrská a evangeličtí utrakvisté předložili císaři Maxmiliánovi znění „*České konfese*“. K dispozici byla „*Bratrská konfese*“ z roku 1535 a „*Augsburská konfese*“ z roku 1530. Právě augsburské vyznání se stalo základem článku „*O památce svatých*“ z roku 1575.⁶⁷ Císař konfesi potvrdil pouze ústně. Své stanovisko vysvětloval tím, že písemné potvrzení stavům dát nemůže, protože mu papež hrozí exkomunikací a španělský král Filip by jeho synům neposkytl slíbené země. Tak se císař podařilo, aby se stavy spokojily s jeho čestným slovem, že ani on, ani jeho syn nebudou nikoho utlačovat pro jeho víru.

Evangelíci i bratři s císařem slíbily, že se vrátí k katolické víře. Avšak císař zakázal tisk České konfese, obnovil zákaz bohoslužeb a Jakubský mandát byl stále ponechán v platnosti. Evangelíci i bratři byli pobouřeni a císaře obvinili z porušení slibu, protože chtěl vyhovět katolíkům. Maxmilián II. vydal roku 1575 ještě dva mandáty. První čelil proti Jednotě a druhý byl poslán do královských měst. Král tak dával najevo, že Jednotu nechce chránit a že v královských městech chce i nadále rozhodovat jako jejich vrchnost.⁶⁸ Ota Halama⁶⁹ chápe „Českou konfesi“ jako symbol sjednocených sil domácích i světové reformace a také jako shrnutí předchozího vývoje v českých zemích p řed Bílou horou, který je spojován s pojmem česká reformace.

Příslušníci reformáčních směrů byli zbaveni nejistoty o svém postavení v roce 1609. Znovu obnovený protibratrský mandát císařem Rudolfem II. vyvolal nepokoje. Ne katolíci, ale čeští stavové setrvali při Rudolfovi, i když proti němu povstali rakouští, uherští a moravští stavové v čele s císařem Matyášem. Za to požadovali od císaře Rudolfa II. slib, že stoupencům České konfese poskytne náboženskou svobodu. Na sněmu však císař nehodlal slib splnit a tvrdil, že by tak jednal proti korunovační přísaze a protizvykům země.⁷⁰ Stavové však dali jasně najevo, že si své požadavky vymohou i násilím. Rudolf II. tedy nakonec 9. července 1609 zákonem tzv. Majestát na svobodu náboženskou podepsal. Tento Majestát dovoľoval stavům vyznávat Českou konfesi z roku 1575. Majestát byl vložen do zemských desek a stal se zemským zákonem. Bratři začali konat veřejné bohoslužby a v Praze postavili kostel.

4.D ěkanský kostel Obrácení sv. Pavla v Brandýse nad Labem

4.1. Stavební historie

V roce 1541 Arnošt Krajiš z Krajků koupil od Mikuláše Pacholíka „ kus gruntu a št ěpnice pro stavení sboru bratrského “⁷¹ a p řikročil ke stavbě nového sboru v bezprost řední blízkosti domu bratrského správce. Ke stavbě sboru byl povolán Matteo Borgorelli, nazývaný „Ma gister Mathes Italus,“⁷² tedy mistr Mates, který začal se stavbou v kv ětnu roku 1541 a údajně v červnu p řístího roku sbor dokon čil.⁷³ Roku 1547 připadlo brandýské panství královské komo ře. Po konfiskaci Ferdinandem I. nový sbor i s domem získala brandýská obec, která zn ěhož řídila farní kostel a p řipojila kn ěmu faru kostela sv. Vav řince. V majetku obce chrám z ůstal až do 18. století.⁷⁴ Po p ředání kostela církvi podobojí se v něm začali poh řbívat p řislušníci vyšších stav ů. D ěkan Kamínko podává zprávu, že „ *d ům je o sob ě tak ůzce spojen s chrámem Pán ě, že se zn ěho p ochorudokostela p řijítim ůže.*“⁷⁵ Roku 1561 byla zpodnětu hejtmána Viléma z Opperštorfa uspořádána sbírka, díky které mohla být z řízena ze d ě okolo nového chrámu.⁷⁶ Dodnes se tato ze d ě na severovýchodní a severozápadní stran ě zachovala. K chrámu byla p řistav ěna mezi lety 1574-1577 dřev ěná zvonice a byl p řízen nový zvon. Již roku 1574 se objevují stížnosti, že je t řeba postavit novou st řechu. Mezi lety 1574-1577 byla opravena st řecha.⁷⁷ Na tyto opravy údajně p řisp ěl Maxmilián II.⁷⁸ Za Rudolfa II., který povolil arcibiskupovi roku 1581 osazovat všechny fary na panství, byly pokatol i čťovány farnosti podobojí. V roce 1594 dal farář zabílit nápis nacházející se na st ěnách kostela. Roku 1628 byl chrám již nazývaný Obrácení sv. Pavla. Ze zprávy d ěkana Kamínka se dovídáme, že Leopold I. roku 1682 „ *povolil 500 zl. ryn na opravu tohoto chrámu, který byl již stavbou chatrný, ako p atřen í bicích hodin,*

... které na zvonici byly umístěny.⁷⁹ Stavitel Scotti⁸⁰ v 50. letech 18. století navrhuje rozšířit kostel, dokončit hlavní oltář a opravit zeď po celém obvodu.

Víme, že bylo v 18. století postaveno nové děkanství, které kdysi stávalo ve starém bratrském domě. Dnešní podoba zvonice pochází z roku 1753. Po roce 1754 byl kostel barokně přestavěn. V roce 1900 byl osazen nový pseudogotický portál na průčelí.⁸¹ V 19. století byl chrám údajně dvakrát vymalován a přebílen. Roku 1853⁸² byl na klenbě křížovnice nalezen nápis s údajem o stavebníkovi, staviteli a době stavby. Roku 1942 byl kostel restaurován.⁸³

4.2. Popis architektury

Exteriér

Děkanství kostel Obrácení sv. Pavla je orientovaný. Stavba je koncipována jako síňové trojlodí sapsidálním závěrem všichni hlavní lodi. Jedná se o pseudobaziliku, která se zvonějšku jeví spřevýšenou hlavní lodí.

Na severní straně kostela přiléhá v severovýchodním koutě mezi presbytářem a trojlodím čtvercová sakristie. Na jižní straně je k obvodovému zdivu asymetrický přístavěná barokní obdélná předsíň.

Široké západní průčelí prozrazuje vnitřní uspořádání, díky svému vertikálnímu a horizontálnímu členění. Fasáda je rozdělena na tři vertikální pásma dvěma rustikovými lizénami, vybíhající ke korunní římsě vestřední části průčelí a podpírající všichni hlavní lodi vysunutou římsu, jež nese volutový štít. Boční volutové zdi nad bočními loděmi svírají lizény, které konstruktivně posilují nároží a opticky ho zvýrazňují. Dosahují tedy pouze do výše bočních lodí, nad nimiž jsou vyzdívkou zakončeny volutami, které stoupají až ke korunní římsě a

zakrývají sklon pultových střešních lodí. Ve střední části proučelí se nachází lomený pseudogotický portál a tři okna se segmentovým záklenkem. Prostřední největší okno má vylamovanou spodní část nároží. Horní ucha jsou zdobena kapkami. Nad oknem se rozkládá fronton ve tvaru nízkého rovnoramenného trojúhelníku. Dvě menší okna nejsou orámována. Portál, umístěný mimo osu proučelí, je rámován kamenným profilovaným mostěním, skládajícím se z etribových prutů, z nichž prostřední se ve vrcholu přetínají.⁸⁴ Pruty vytvářejí dva výžlabky. V bočních partiích jsou zadržena lomená okna shladkým ostěním. Jeden okenní otvor, přiléhající klizně, se nachází v části severní boční lodi a dva okenní otvory pod sebou v jižní boční lodi, z nichž jeden ve spodní partii přiléhá klizně. Druhý, menší se rozkládá vose jižní části přibližně ve výšce kruchty. Západní proučelí vrcholí volutovým štítem, který je členěn dvěma vertikálními pilastry, které působí jako podpůrný prvek, ale ve skutečnosti plní pouze dekorativní funkci. Pilastry člení volutový štít na tři pole. Obě boční tvoří volutové zdi. Ve střední poli mezi pilastry se nachází zadržené polokruhem ukončené okno s hladkým ostěním, zdobené podokenní římsou kapkami a z vrcholu okna vybíhá klenák. Západní fasádu zakončují trojúhelný profilovaný štít.

Východnímu proučelí dominuje polokruhový presbytář. Ten je rozdělován pásovou římsou, a tvoří tak dvě patra. Pásovou římsou kryjí prejazy zpálené hlíny, oblíbené zvláště v baroku. Římsa patří k její funkci členicí snad ochrannou. Horní pásmo člení čtyři pilastry, mezi každým z nich jsou usazena polokruhová a polokruhem ukončená zadržaná okna. Okna jsou celkem tři. Dolní pásmo není členěno pilastry. Nacházejí se tu dvě prolomená okna s polokruhovou záklenkou. Kromě prostředního okna, které je pouze naznačeno, jsou okenní otvory usazeny hlouběji do zdi než je tomu u oken v bočních lodích. Nad korunní, téměř nevystupující římsou, se zdvihá sedlová prejzová

střecha, při jejímž vrcholu je osmiboká věžička, kterou kryje cibulová střecha.

Severní průčelí je řešeno s převýšenou hlavní lodí. Na severní vnější fasádě hlavní lodi se vyskytují tři zadržené okenní otvory, zapuštěné hlouběji do zdi, pravděpodobně se sním přístavbu počítalo. V severní boční lodi se neuplatňuje členění římsou. Stěny jsou hladké. V boční fasádě jsou prolomena tři velká polokruhová a polokruhem uzavřená okna v hladkých ostěních. Pultová střešná boční lodí neprevyšuje zeď hlavní lodi. Jak již bylo zmíněno výše, při lodi sakristie, která má čtvercový půdorys. Na východní stěně sakristie je lomený okenní otvor.

Jižní průčelí výrazně je přístavba před síně polokruhově zaklenutým vchodem. Stavba obdélného půdorysu je novodobá. Vnější fasádu jižní boční lodi člení tři prolomená polokruhová a polokruhem uzavřená okna a hladkých paženích⁸⁵ obdélný vchod. S okny se pravděpodobně také počítalo. Stejně jako severní boční lodi je i jižní řešeno s převýšenou hlavní lodí. Stěna hlavní lodi je rozdělena čtyřmi pilastry, mezi kterými je vždy situováno jedno zadržené polokruhem ukončené okno a jedno obdélné zadržené okno. Jižní předsíň je členěna dvěma svislými plochými pásy, dekorujícími zeď a předstupujícími ve zdivu. Svislé pásy spojující se s vodorovnými pásy vytvářejí lizénový rámeček. Předsíň ukončuje volutový štít s vykrajovaným zdobným bílým polem. Horní pás lizénového rámečku nasedá římsa prokládaná segmentovou jednoduchou obloukovou křivkou. Vstupní portál do jižní předsíně, umístěný uvnitř lizénového rámečku, je zakončený polokruhově. Portál, rámovaný ostěním, zdůrazňuje dvě polosloupky s hranolovými hlavicemi.

Zvonice, stojící opodál jihozápadně od hlavního průčelí kostela, je hranolová věž. Fasády člení římsy a pilastry. Zvonice je členěna římsou do dvou pater. Stěny obou pater jsou prolomeny okenními otvory, které jsou umístěny do lizénových rámečků. V první patře jsou

umístěna tři oválná okna a ve druhém patře se nacházejí obdélná okna zakončená užším polokruhem, suchý tvar u volut postranních a svloženým klenákem ve vrcholu. Korunní, výrazně vysunutá, římsa je ze všech čtyř stran proložena segmentovou křivkou. Zvonici shora uzavírá cibulová žlucernou.

Interiér

Nedílnou součástí interiéru tvoří apsidální závěr, na který od západu navazuje trojlodí. Síňový trojlodní prostor je založen na půdoryse obdélníka blízkého čtverci (20,7 x 19,6 m).⁸⁶ Na západní straně se v interiéru nachází kruchta. Podélné osy trojlodí a presbytáře navazují.

Presbytář, měřící v průměru 11,2 m,⁸⁷ je zaklenut třemi lunetovými kápěmi.⁸⁸ Svou šířkou se shoduje s šířkou hlavní lodi. Celá podlaha presbytáře je položena výše než úroveň podlahy trojlodí. Prostor presbytáře osvětluje z každé strany jedno polokruhové a polokruhem zakončené okno. Třetí okno umístěné za oltářem je záděné. Mezi dvěma okenními otvory je situovaný hlavní oltář z roku 1770.⁸⁸ Nad ním se na omítce klenby nachází nápis ve čtvercovém orámování. Sakristie čtvercového půdorysu je zaklenuta jedním polem křížové klenby, půdorys donizajišťuje vchod z boční strany presbytáře.

Trojlodí rozdělují tři páry hranolových pilířů spatkami, jejichž profil nese tvar zvonovnice neboli žlábkovnice s nízkým obloukem.⁸⁹ Do pilířů jsou zapuštěny zedvoustranpilastryz římsovitými hlavicemi. Na pilíře dosedají polokruhové pásy neboli odlehčující oblouky, které zpevňují konstrukci a oddělují hlavní loď od lodí bočních. Hlavní loď je sklenuta valenou klenbou slunetami, imitující vzorecklenby síťové.⁹⁰ Hlavní loď nemá přímé osvětlení tak jako v bazilice. Je osvětlena nepřímě okny bočních lodí. Boční lodě jsou zaklenuty čtyřmi poli křížové hřebínkové klenby.⁹¹ Hmota západní kruchty spočívá na

pilířových arkádách. Je nesena trojicí pilířů. Do dvou posledních pilířů jsou zapuštěny pilastry ze tří stran. Na nejvyšší pilastr, ve výši pilířů boční lodě, dosedá polokruhový oblouk boční lodi. Po obou vnitřních stranách pilířů hájí pilastry s římsovitými hlavicemi, do kterých jsou zapuštěny oblouky arkády. Prostřední hranolový pilíř se skládá z patky snízkým obloukem a římsovitou hlavicí, která je položena níže než u pilířů po obou jeho stranách. Prostřední pilíř je nesymetricky posunut k severní boční lodi. Hlavní vchod je také asymetricky posunut směrem k jižní boční lodi. Kruchta v celé šířce lodi je podklenuta čtyřmi poli křížové klenby.⁹² Interiér je osvětlený polokruhovými a polokruhem zakončenými okny - tři v bočních lodích a dvě polokruhová okna osvětlují prostor v presbytáři. Ten je od hlavní lodi oddělený polokruhovým obloukem, který podpírají dva mohutné hranolové polosloupky. Do každého z těchto polosloupků jsou zapuštěny tři pilastry s římsovitými hlavicemi, z nichž vždy dva jsou sobě přiřazeny, vytvářejí tak zdvojený pilastr, a jsou položeny výše než třetí pilastr. K jižní boční lodi je asymetricky přistavěna jižní předsíň obdélného půdorysu o jednom poli křížové klenby. Vstup do předsíně zajišťuje vchod se segmentově zakončeným ostěním. Vedle tohoto vchodu je umístěn zděný renesanční portál.

4.3. Formálně-analytický rozbor

Neznáme původní podobu českanského kostela Obrácení sv. Pavla, a proto bude analýza stavby vycházet z barokního plánu. Kostel byl barokně přestavěn, což je patrné v úpravě západního průčelí, okna i pilířů. Přestavba setýkátedy spíše jednotlivých složek.

Kostel byl vybudován jako trojlodní chrám na téměř čtvercovém půdorysesapsidálním závěrem vší řehlavní lodi. Chrám je orientovaný stejně jako bylinky řestřanské baziliky orientované kvýchodu, protože se

křesťané modlitím to směřem. Stejně jako u baziliky vrcholí hlavní loď chrámu apsidou v její plnější části.⁹³

Ačkoli nevíme, jak vypadaly okna bočních lodí, bylo by možné tvar oken odvodit od západního průčelí. Podletěchtou kensel zedomnívat, že stěny kostela členila hrotitá okna s hladkým ostěním. Neznáme ani původní podobu západního průčelí. S jistotou pouze víme, že na zdech v interiéru bývaly nápisy, pravděpodobně se jednalo o citáty z Písma a kancionálů.

Zachoval se nám alespoň půdorys, jenž pochází ze zprávy stavitele Scottiho z roku 1754.⁹⁴ Půdorys z 18. století se shoduje s dnešním stavem chrámu. Ze zpráv vyplývá, že stavitel Scotti navrhoval rozšíření kostela. V tomto půdoryse je zakreslen schodištní průřez, který spojoval chrám s obytnou stavbou. Spojení chrámu s obytnou stavbou nebylo v Čechách ojedinělým jevem. Krytá chodba, spojující kostel se zámekem, se objevuje v Českém Krumlově či Kostelci nad Černými lesy.⁹⁵ V Kostelci nad Černými lesy vede ze severovýchodního křídla krytá chodba k zámeckému kostelu sv. Vojtěcha, který byl vystavěn v letech 1568–1569. Jedná se o jednolodní goticko-renašancní kostel, jehož loď je čtvercová.⁹⁶ Možnou podobnost brandýskému chrámu z hlediska celkové vnější podoby lze hledat v kostele sv. Václava ve Staré Boleslavi, který byl vybudován jako trojlodní bazilika ukončená apsidálním závěrem vší hlavní lodí. Hladké stěny bočních lodí a hlavní lodi kostela sv. Václava jsou prolomeny polokruhovými okny.

Svým síňovým trojlodím se širší střední loď se brandýský sbor nevykává z řady českých sakrálních staveb. Síňové trojlodí s polokruhově uzavřeným presbytářem nalezneme v kostele Nejsvětější Trojice v Opocně z roku 1567, jehož presbytář byl přistavěn roku 1716.⁹⁷ Trojlodí bývalého brandýského sboru rozdělují tři páry hranolových pilířů se zapuštěnými pilastry s římsovitými hlavicemi. Pilířové arkády byly užity i na jiných stavbách, neuplatňují se jen na

ryze sakrální architektuře. Lze je nalézt narožmberském zámku v Moravském Krumlově (1557-1562), zámku v Mělníku, kde se uplatňují pilířové arkády v první a druhé patře, pocházející z 50. let 16. století. V případě mělnického zámku jsou dopilířuje ještě zapuštěny polosloupy.⁹⁸

Ve snaze začlenit brandýský sbor mezi ostatní sakrální stavby dospíváme k závěru, že nejen uňho se prolínají gotické a renesanční prvky. Gotickou tradici zachovávají hrotitá okna v západním průčelí kostela, která se vyskytují i u mnohých kostelů druhé poloviny 16. století a na počátku 17. století. Podobně utvářený štít bychom našli i v trojlodním síňovém kostele Nejsvětější Trojice ve Smečně (1587).

Ve většině sakrálních staveb se uplatňují hřebínkové klenby v bočních lodích a valené klenby slunetami v hlavních lodích. Valená klenba slunetami brandýského sboru imituje vzorec klenby síťové. Síťovou žebrovou klenbu imitují i klenby bočních lodí kostela sv. Václava ve Staré Boleslavi. Stejně jako krucht a brandýského sboru je podklenutá krucht a českanského kostela sv. Václava ve Staré Boleslavi křížovou klenbou. K tomuto kostelu není doloženo, že by se na něm Matteo Borgorelli podílel. Renesanční úprava obou bočních lodí se dochovala. Boční lodi jsou členěny toskánskými sloupy, nesoucími valenou klenbu se stýkajícími se lunetami, což odkazuje na autora, který upravoval síň v prvním patře severního křídla brandýského zámku. Víme pouze, že v kostele Borgorelli upravil Vrábskou kapli.⁹⁹

Původně staršího založení je jednododní sálový kostel sv. Markéty ve Strakonici (1580-83). Zde je renesanční krucht a podklenuta dvěma poli křížové hřebínkové klenby. Podkruchtí se do lodi otevírá dvěma oblouky.¹⁰⁰ Stejně tak do jednododního kostela sv. Barbory v Hrobě u Duchcova, který byl přestavěn kolem roku 1600, byla vestavěna krucht a. Renesančně byl vystavěn i hřbitovní kostel sv. Michala v Poličce¹⁰¹ kolem roku 1580. Kostel navrhl Ambrož Vlach¹⁰² jako síňové trojlodí téměř čtvercového půdorysu strojboce zakončeným

presbytářem s okny. Presbytář je prolomený hrotitými okny bez kružeb a sklenutý jedním polem křížové klenby, vzájemně je klenba svýše čemi. Triumfální polokruhový oblouk je pokrytý štukovou výzdobou v podobě kazetového vzorce a ve vrcholu se nachází světský prvek v podobě českého znaku. Vtrojlodí jsou křížové klenby zdobené nahranách stejně jako v presbytáři štukovými pásy a arkády trojlodí zdobí pletence, vejcovce a vavříny. Kruchta v prázdném spočívá na masivních hranolových pilířích, které pokračují nad zděnou poprsnicí ve dvou hmotných sloupech s římsovitými hlavicemi a dvou pilířích se zapuštěnými polosloupky. Je podklenuta křížovými hřebínkovými klenbami.¹⁰³

Pojetím prostoru se brandýský sbor přibližuje baroknímu období, neboť se zde projevuje snaha o vyrovnání délky se šířkou a výškou. Tím předchází jak tento zmíněný poličský kostel, tak také černokostelecký kostel.¹⁰⁴

Pro bratrské chrámy je typické, že nemívají věže, až na výjimku v renesančním slohu vystavěném jednodílným podélným bratrským kostelem sv. Františka Serafinského v Lipníku nad Bečvou z počátku 90. let 16. století. Do roku 1593 byla stavba dokončena, nákladem vrchnosti z Lipníku, Petra Voka z Rožmberka. Podle Jarmily Krčálové vypracoval projekt kostela Baldassare Maggi, ale žádné písemné prameny jeho autorství nepotvrzují. Polygonálně uzavřený presbytář ho dokonce zpochybňuje. Vysoká okna byla mezi lety 1676-1677 nahrazena otvory s polokruhovým záklenkem, která byla provedena na „vlašský“ způsob. V kněžských souprolomená kruhová okna.¹⁰⁵

Se snahou zachovat gotickou tradici se setkáváme i na Moravě. V moravském prostředí se nekatolíci opírali o autority. Po roce 1600 docházelo k výstavbám farních chrámů. Bylo zde patrné úsilí po vlastním stylu. Projevovaly se zde odlišné stylové moduly jak manýristické, gotizující, tak i pozdně renesanční.¹⁰⁶ Pro mnoho moravských kostelů byl charakteristický tzv. pogotický styl.¹⁰⁷

První olomoucký biskup časného novověku Stanislav Thurzo (1497-1540) působil v českých zemích během zápasů s českou reformací a při počátečním šíření luteránství.¹⁰⁸ Na svém dvoře soustředil řadu katolických humanistů a právě v těchto kruzích se zrodila silná vlna historismu. Nasvědčuje tomu dostavba trojlodního kostela sv. Mořice v Kroměříži. Stalo se tak v roce 1516. Byly vystavěny arkádové pilíře vtrojlodí a celý chrám byl zaklenut. Thurzovi bylo velmi dobře známo renesanční umění. S nově trojlodí nechal dokončit v gotickém stylu. Jedná se zde o tzv. historizující konformismus.¹⁰⁹ Bylo tak preferováno původní tvarosloví. Sakrální architektura vycházela v 16. a 17. století z gotické tradice, gotický styl tak byl chápán jako jediný církevní. Také Ferdinand I. dal přednost architektovi německého původu Bonifáci Wohlmutovi před italskými renesančními architekty při stavbě hudební kruchty (1557-1561) pro katedrálu sv. Víta na Pražském hradě. Bonifác Wohlmut vybudoval pro účel v klasickém sloupovém řádu a podklenul ho pozdě gotickými křížovými klenbami dle Rieda.¹¹⁰

Stanovit jasnou hranici mezi „gothic revival“ a „gothic survival,“¹¹¹ mezi historizující a postgotickou architekturou není snadné. Gotika přežívá po smrti architektů pozdní gotiky v posthumní podobě dlouho do 17. století.

Tvar presbytáře brandýského sboru, polokruhový triumfální oblouk, profilace jednotlivých článků tak dokazují, že Borgorelli vytvořil jednu z prvních chrámových staveb u nás. V případě brandýského sboru nepřevážily gotické prvky renesanční. Zatímco u většiny mnohem mladších kostelů se renesanční sloh dotkl detailů, celkovou podobu výrazně změnil.

Obrátíme-li pozornost do Itálie i zde se setkáváme s gotickými a renesančními prvky. V Itálii žily oba slohy v symbióze vedle sebe. V Římě docházelo k míšení renesančních forem s gotickými například v S. Salvatore in Lauronebo v S. Agostino ad. Podle Jarmily Krčálové

se zde jedná o historismus. Síťovou žebrovou klenbou byl například zaklenut ještě v letech 1503–1519 kostel S. Maurizio v Miláně.¹¹² Děkaný kostel Obrácení sv. Pavla nevykazuje podobné rysy smilánskými kostely. Zdánlivě se podobá římskému kostelu Il Gesu svou podélnou dispozicí, volutově stočenými štíty a trojúhelným útvarem vprůčhelí. Pilířové arkády, připomínající římské akvadukty, s římsovitými hlavicemi užil Leon Battista Alberti v bočních fasádách kostela San Francesco v Rimini¹¹³ podobně jako Borgorelli.

5. Bývalý sbor Jednoty bratrské v Mladé Boleslavi

5.1. Stavební historie

Jan Provazník prodal 29. září 1544 Arnoštovi Krajířovi z Krajku „duom svuoj ležící na novém místě blíž domu nyní Janečka od přívozu, stou zahradou, kteráž p řiněm jest, na kteréž sbor staven býti má a to za summu 325 kop grošů.“¹¹⁴ Není znám přesný rok, kdy se se stavbou začalo, ale pravděpodobně to muselo být před rokem 1547. Starý sbor již bratřím nevyhovoval, proto byl postaven nový. Práce byly přerušovány, o čemž vypovídá i rok dokončení 1554. I přesto, že Arnoštovi Krajíř z Krajku p řišlo 22. března roku 1554 znění nového královského mandátu, byl sbor slavnostně otevřen za přítomnosti bratřích.¹¹⁵ Arnošt Krajíř z Krajku údajně napsal list, kterým zdůvodňoval, proč byl sbor otevřen. K tomuto listu byly přiloženy i dopisy příznivců Jednoty z řad šlechty. Arcibiskup i král zpočátku překvapivě strpěli bohoslužby v novém sboru, avšak ne na dlouho. Když zemřel Arnošt Krajíř z Krajku v roce 1555, byl sbor na boleslavském panství na rozkaz krále uzavřen. Přesto se v něm bratři scházeli i nadále. Po vymření boleslavské větve Krajířů z Krajku se

novým majitelem boleslavského panství stal katolík Jiří z Lobkovic¹¹⁶, který nechal sbor zavřít. Až v roce 1575 byl díky České konfesí ještě za vlády Maxmiliána II. sbor znovu otevřen spolu se starým kostelem nacházejícím se na Karmeli. Vyhlášením Rudolfova protibratrského mandátu roku 1602 byl sbor znovu uzavřen a kolím zabedněn.¹¹⁷ Před vydáním Rudolfova majestátu v roce 1608 byl otevřen. Majetek bratři odkoupil za 3000 kop Petr Vok z Rožmberka, který byl spolu se svou manželkou Kateřinou z Ludanic příznivcem Jednoty.¹¹⁸

V lednu roku 1623 byl však sbor bratřím zabaven a 10. srpna 1624 byl vysvěcen na katolický kostel sv. Václava. Byl sem přenesen oltář z děkanského kostela a malby byly zabíleny, aby nezůstala na bratřích jediná památka.¹¹⁹ Roku 1660 se sbor pokoušeli získat augustiniáni.

Z důvodu dalších stavebních úprav, nemáme zpráv. Až roku 1671 se dovídáme o tom, že bylo do jižní boční lodi vestavěno šnekové schodiště, což dokládá zachovaný nápis. Dekretem Josefa II. roku 1787 byl kostel zrušen. Získal ho vojenský erár, který vyklizený kostel užíval jako vojenské skladiště. Nešetnými zásahy byl interiér chrámu vážně poškozen. Klenby na emporách byly přetěžovány, narušovaly stabilitu stavby a v klenbě hlavní lodi se začaly objevovat trhliny. Zřejmě tyto důvody vedly k nahrazení křížových klenb bočních lodí koncem 18. století zářevnými plochémi stropy.¹²⁰ Roku 1899 vojenská správa chátrající budovu prodala. Zvěššku bylo místo dvou nižších pultových střešech a vyšší sedlové střešy použita jedna sedlová střeš. Okna v presbytáři byla zadržena. Spolek krajského muzea v čele s profesorem a historikem Františkem Barešem se zasloužil o to, aby byl bývalý bratrský sbor zakoupen městem. Měly zde být posléze umístěny sbírky z Templu. Roku 1905 se začala obnovou.¹²¹ Na obnově významně podílel architekt Antonín Wiehl. Malby byly opatrně zbaveny vápenného nátěru a restaurovány. Chybějící obrazce klenby v presbytáři byly doplněny. Stropy pod tribunami byly vyměněny a ostatní konzervovány. Zvěššku byla okna

opět dány do původního stavu, byly rekonstruovány kružbyavejcove c pod hlavní římsou. Podle dochovaných článků bočních lodí byl obnoven štít hlavní lodi. Obnova byla dokončena roku 1908. Architekt Antonín Wiehl¹²² se snažil obnově stavby přístupovat citlivě. Na počátku 70. let 20. století proběhly další opravy. V současné době bývalý sbor slouží jako výstavní a koncertní síň.

5.2. Popis architektury

Exteriér

Bývalý sbor Jednoty bratrské je orientovaný. Architekt navrhl jako síňovou trojlodní podélnou stavbu sapsidálním závěrem vší ři hlavní lodi. Jedná se o typ tribunové pseudobaziliky. Pro stavbu byl použit lomový kámen a cihly. Nárožníky, římsy a portály jsou z pískovce.¹²³ Západní průčelí není architektonicky členěné a je v šetě plošně. Plasticky zdůrazňuje vchod do chrámu lomený portál. Portál je ohrámován zetří stran plochou šambránou z pískovce a je vysoký 3 m a široký 1,80 m.¹²⁴ Průzemí je rozděleno lomenými okny do dvou pásů. V dolním pásu jsou symetricky po obou stranách portálu rozmístěna čtyři nižší a širší hrotitá okna s hladkým ostěním. V horním pásu jsou proložena tři vyšší a užší hrotitá okna také s hladkým ostěním z pískovce. Z nichž boční lodi osvětluje jeden pár hrotitých oken umístěných pod sebou. Nad hlavní římsou vystupující z líce zdíva a obíhající kolem celé stavby je položeno lichoběžníkové pásmo smalým kruhovým oknem v profilovaném kruhovém ostěním, nacházející se v ose. Pásmo rámuje lizénový rámeček, jehož plocha je členěna čtyřmi plochými vertikálními lizénami, které lichoběžníkové pásmo rozdělují na pět částí. Po stranách vystupují lichoběžníkové nástavce. Na toto pásmo dosedá štít, který je členěný třemi horizontálními římsami, z nichž spodní je zdobena vejcovcem. Ve spodní partii je umístěn lizénový rámeček. Nad římsou zdobenou

vejcovcem se rozkládá pásma, které svírají po stranách volutová křídla, zakončená malými čučkami šiškového tvaru. Celý štít vrcholí dvěma malými volutami, po jejichž stranách stojí kulové čučky, a jednou čučkou tvaru jehlice.

Stěna jižního čílna je hladká, členěna okenními otvory a lomeným portálem. Portál je rámovaný plochou šambránou a je umístěn v ose stavby.¹²⁵ Stěna je rozdělena nad dvě pásma. Dolní pásma je proloženo čtyřmi vyššími a užšími hrotitými okny v hladkém ostění. V horním pásmu se nachází čtyři užší a nižší hrotitá okna také v hladkém ostění, nad nimiž se rozkládá římsa zdobená vejcovcem. Symetrii narušuje pravouhlý okenní otvor. Nároží čílna je zpevněno hranolovými, směrem nahoru se zužujícími pilíři. Jižní čílna dříve završeno pultovou střechou. Severní čílna je rozdělena okenními otvory na dvě pásma. Spodní pásma je proloženo lomeným portálem v ose stavby, rámovaný plochou šambránou, čtyřmi vyššími a užšími lomenými okny v hladkých ostěních. Horní pásma člení čtyři nižší a širší hrotitá okna také v hladkých ostěních. Symetrii v patře narušuje pravouhlý otvor v hladkém ostění a s mírně vysunutou nadokenní římsou. Nároží jsou také zpevněna hranolovými pilíři, které dosahují do třetiny výšky¹²⁶ stavby a jsou zakončena jehlancovými stříškami. Nad patrem leží římsa zdobená černobílým vejcovcem. Na severovýchodní straně je k severní čílnu přistavěna pěstavek na oválném půdorysu. Stěny přístavku jsou hladké, nečleněné, prolomené pravouhlými okenními otvory. Severní čílna dříve stejně jako jižní čílna dříve završuje pultová střecha.

Stěny východního průčelí jsou prolomeny hrotitými okny, která se shodují s okny celé stavby. Apsidální závěr je proloženo řadou vysokými hrotitými okny s kružbami. Okna jsou rozdělována třemi pruty. Hrotité otvory okentěné šahajídovými pásy, které zdobí vejcevec. Nad pásovou římsou jsou umístěna tři malá kruhová okna v hladkém ostění. Vrchní část apsidálního závěru nad pásovou římsou vytváří

spolu s trojúhelníkovými úseky bočních lodí obrazec, jenž se podobá lichoběžníkovému pásu, nacházejícímu se na západním průčelí. Na trojúhelné úseky, zakončující boční lodě, jsou postaveny lichoběžníkové malé útvary zakončené drobnou jehlancovou stříškou. Pásová i hlavní římsa obíhá kolem celé stavby a je zdobena černobílým vejcovcem.

Hlavní loď je završena sedlovou střechou. Podobasboruse shoduje, jak již zachytil J. Willenberg¹²⁷ po čátekem 17. století, s dnešním stavem. Tehdy ovšem navrch loď střechy stála oktogonální věžička, zakončená kupolovitě. Při západním konci severní boční lodě stál přístavek, který kdysi přesahoval výšku pultové střechy. Hlavní loď měla valbovou střechu a vnějšek stavby býval pokryt sgrafitovou výzdobou, která nebyla obnovena. Dnešní stav chrámu však můžeme považovat za původní.

Interiér

Od západu se kapsidálnímu závěrům připojují trojlodí. Síňové trojlodí je založeno na obdélném půdoryse. Podélné osy trojlodí a presbytáře na sebe navazují stejně tak, jako je tomu u brandýského sboru. V západní části a nad bočními loděmi se rozprostírá tribuna. Interiér je dělen třemi páry sloupů a jedním párem pilířů nad lodě. Presbytář je sklenut lunetami.

Hlavní loď je dlouhá 31,5 m a široká 8,80 m.¹²⁸ Jen nepatrně převyšuje boční lodě a je sklenuta valenou klenbou svýsečemi. Přetpárů ostrých lunet je kazetováno štukem. Klenba dosahuje do výšky 14,20 m¹²⁹ a je zdobena sgrafitovou výzdobou. Hlavní loď se otevírá do boční lodi pětmi arkádami, které spočívají na čtyřech mohutných sloupech, donichž jsou zapuštěny pilastry. Na sloupy jsou sklenuty polokruhové oblouky s profilovanými archivoltami. Šířka oblouků bočních lodí je 5,20 m a výška 6,40 m.¹³⁰ Na dva polopilíře a dva

hranolové pilíře se zapuštěnými polosloupys římsovitými hlavicemi a patkou dosedá jediná dochovaná křížová klenba pod západní kruchtou. Polokruhový oblouk, otevírající se do hlavní lodi, je sklenut nahranolové pilíře toskánskými hlavicemi. Toskánské hlavice a patky zapuštěných polosloupů jsou zapojeny do patek a hlavic pilířů. Poslední páry pilástrů jsou spilastry bočních lodí spojeny příčnými pasy. Pilastry svysokými římsovitými hlavicemi člení stěny bočních lodí. Mohutné sloupy hlavní lodi a pilastry bočních lodí jsou sklenuty také příčnými pasy. Tyto příčné pasy v bočních lodích oddělují jednotlivá pole, kde se původně nacházely křížové klenby. Klenby byly nahrazeny dřevěným rovným stropem z roku 1874. ¹³¹ Boční lodi jsou stejně dlouhé jako hlavní loď a každá je široká 5,45 m. ¹³²

Nad kádami probíhá hlavní loď profilovaná římsa, na níž dosedají čtyři nízké pilíře a dva polopilíře s římsovitými hlavicemi. Ty jsou sklenuty polokruhovými oblouky s profilovanými archivolty. Výška oblouků je 3,60 m. ¹³³ Na hlavice polopilířů se úzkými výběžky sbíhají cípy lunetových výsečí. Západní tribuna se do hlavní lodi otvírá polokruhovým obloukem. Profilované archivolty se shodují s přízemními. Také tribuny byly původně zaklenuty křížovou klenbou, kterou oddělovaly příčné pasy a jednotlivá pole. Dodnes tyto pasy zachovaly. Křížové klenby byly stejně jako v přízemí bočních lodí nahrazeny rovným dřevěným stropem. V koutě jižní boční lodi je vestavěno železné schodiště z roku 1671, ¹³⁴ které vedlo k tribuně.

Mírně vyvýšený presbytář je sklenutý lunetami, ¹³⁵ jejichž vrcholy se stýkají na nezdělaném oblouku klenby hlavní lodi. Svými cípy se sbíhají na malé štukové římsovité konzolky. Presbytář osvětluje tři vysoká lomená okna skružbami. Okna se nacházejí v hlubokých špaletách se segmentovým záklenkem. Nad nimi se rozkládají malá kruhová okna ve výšce číh. Střední z nich odpovídá v hlavní ose kruhovému oknu umístěnému v polokruhovém oblouku západní tribuny. Ostatní okna, která osvětlují přízemí tribuny bočních lodí, jsou

hrotitá bez kružeb, zasazená v hlubších špaletách z akončená segmentovými klenky.

Jedinou výzdobou chrámu jsou sgrafita ve štukových rámcích, nacházející se v klenbě hlavní lodi a presbytáře. V presbytáři nalezneme na stěnách a sloupech latinské i české citáty z Písma, které jsou napsané gotickou majuskulí a minuskulí i renesanční lapidárkou¹³⁶. Na stěnách presbytáře jsou namalovány erby šesti příslušníků rodu Krajčí z Krajku. Čtyři erby se nacházejí ve spodní části presbytáře. Jsou zde jména Adam z Krajku, Marta z Veselice, Alena ze Šelberka a Bohumil ze Zástřeža. Po stranách prostředního okna zleva jsou napsána ve vrchní části jména Arnošt z Krajku, Alena ze Šelberka, dále následuje znak města Mladé Boleslavi a nápis se jménem Alena kněžna Vosvítimská. Nad spodními erby jsou vyobrazeny texty z Bible. Pod okny v presbytáři se nachází dlouhý nápis, jenž zní: „*Kaž slovo boží, ponoukej v čas nebo ne v čas trefen, žehři, napomínej ve vši tichosti a učením, ve všem buď bedliv, protivensví snášej, dílo kazatele konej.*“¹³⁷ Pravděpodobně bylo použito při vzniku nápisu edice žalmů Jiřího Strejce, z roku 1579 a Blahoslavovy edice Nového Zákona patrně z roku 1564 nebo 1568. Nad nápisem po obou stranách prostředního okna probíhá další nápis: „*Zpívejte Hospodinu píseň novou, chválu jeho v shromáždění svatých.*“¹³⁸ Několik textových fragmentů se nalézá na sloupu vpravo od presbytáře z 12. a 13. knihy Exodus. Další bychom našli na levé straně od presbytáře, ty jsou však již méně zachovalé. Nad vnitřní stranou bočního vchodu se rozprostírá nápis, který rozluštil František Bareš: „*Leta Páně 1571 Dne 19. Augusti Dobílenej Tentochrámpáně S. Waczlawa Patrona Českého Wniemžto Przi Welkém Oltarži Dwě Welké Atrzi Owa Okna Udclane Zwětssiho Díla Widlažděni Ato Bez neymenssyho Nakladu Zadussyho*

*Alebrž Pauhym Nákladem Panu Aginých Dobrodinczu Swato-
Waczlawskych zakteré
Zagegichhogné-Almuzny Fundacze Udielana agedna Msse Swatá
Nabudauzciczasi Ato
Každoro čně zde čtena Zanie Panu Bohuse Wobetowati Bude Jakub
Kolda
Poljr Zednicki. J. K.“¹³⁹*

Nad bočním vchodem vpravo se nachází reliéf, kde je znázorněno Obětování Izáka. Reliéf patrně pochází z doby vzniku stavby. Vpravo od presbytáře se dochoval pouhý fragment: „ (...) *Blahoslavení chudí duchem, nebo jejich jest království nebeské... (...)*“¹⁴⁰

5.3. Formálně-analytický rozbor

Díky citlivým zásahům při rekonstrukci si bratrský sbor zachoval svou původní podobu. Boleslavská pseudobazilika je prvním zástupcem tohoto typu a o desetiletí později se tento typ rozvine v pražské sakrální architektuře,¹⁴¹ takovým příkladem je chrám sv. Salvátora v Praze (1611-1614).¹⁴² S novým trojlodním sebratrským sbor řadí kostelní sakrální stavbám 16. století. Od ostatních kostelů se neliší ani svými tribunami. Tato architektonická konstrukce bývá v podélných kostelech v západní části a později nadbočními loděmi. Tribuny byly běžně do kostelů vestavovány již od 30. let 16. století,¹⁴³ jak do kostelů starších, tak do nově vybudovaných. Tribunami se zvětšovaly chrámové prostory, které nedostačovaly pro rozšiřující se početné bratrstvo. Typickým příkladem, kdy byly do pozdně gotického kostela roku 1539 přistavěny tribuny k dosavadní kryptě, je kostel sv.

Bartoloměje vPardubicích. Dalšími takovými případy jsou síňový trojlodní kostel sv. Kateřiny vChrudimi (1514-1536), kde byla roku 1536 vestavěna kruchta nesená třemi segmentovými oblouky na pilířích, trojlodní kostel sv. Bartoloměje vPelhřimově, ve kterém byla v roce 1575 zřízena jižní tribuna, a další trojlodní stavbou strážnicí tribunou obíhající na třech stranách je kostel sv. Víta vRudolfově zlet 1553-1583. Síňové trojlodí s tribunami bychom našli i u kostela sv. Jáchyma v Jáchymově, který byl postavený mezi lety 1534-1540.¹⁴⁴ Empory vkládané do starších kostelů byly budovány vrenesancním stylu, jak můžeme vidět i v děkanském kostele Nanebevzetí Panny Marie v Mladé Boleslavi, kde byly empory zřízeny nad bočními loděmi a kruchta a náklady Kateřiny Militké.¹⁴⁵

Tribuny byly známy nejen v období renesance. Podle názoru Jarmily Krčálové¹⁴⁶ převzalo právě Sasko motiv tribun z Horní Falce, konkrétně z kostela sv. Martina v Amberku, kde se sloučily dva typy tribun. Jeden motiv tribun se objevuje nad kaplemi mezi vtaženými opěráky a druhým motivem je ochoz na vysunutém římsu. Tyto tribuny se pak budují i v kostele sv. Anny v Annaberku (1499-1525).¹⁴⁷ Je tedy zřejmé, že kolem poloviny 16. století byly tribuny ve stavovány do celé šíře bočních lodí v trojlodních i jednolodních kostelech. Uvedme alespoň jednolodní tribunový protestantský farní kostel sv. Petra a Pavla v Kralovicích, který byl renesančně přestavěn mezi lety 1575-1581,¹⁴⁸ jehož empory se otvírají do lodí a hrotitých obločích. Kostel nechal postavit Florian Gryspek z Gryspachu, jehož součástí je i memoriální kaple. Průčelí kostela zároveň patří k nejoriginálnějším ve střední Evropě. Základní trojosé schéma, známé z Itálie, je pojat o nezvykle.¹⁴⁹

Výjimečný je apsidální závěr boleslavského sboru, kterým se setkáváme v Brandýse nad Labem, v hřbitovním kostele sv. Havla v Mladé Boleslavi či v barokním kostele sv. Václava ve Staré Boleslavi. Hrotitá okna v presbytáři boleslavského sboru se objevují v kostele

Nejsvětější Trojice ve Smečně. Boleslavskému sboru se podobají svými plaménkovými kružbami a pruty. Možné analogie k samotnému presbytářskému sboru lze hledat v raně renesančních řeckých bazilikách.

Síňové trojlodí sboru rozdělují arkády, spočívající na toskánských sloupech, které prozrazují architekta renesanční citění. Sloupy boleslavského sboru jsou mohutné a jsou do nich ještě zapuštěny pilastry, na něž dosedají příčné pasy bočních lodí. Podobně užil Borgorelli mohutných pilířů s římsovitými hlavicemi v děkanství kostela Nanebevzetí Panny Marie v Mladé Boleslavi. Například dosedají polokruhové oblouky profilovanými archivoltami jako v boleslavském sboru. Nad arkádami probíhá zděná balustráda. Na ni dosedají válcovité polosloupy sprstenci a římsovitými hlavicemi. Zatímco mohutné sloupy hlavní lodi a pilíře bočních lodí jsou v boleslavském sboru sklenuty příčnými pasy, v kostele Nanebevzetí Panny Marie se žebra sbíhají na řízední řípy.

Hlavní loď boleslavského sboru je zaklenuta valenou klenbou slunetami, která je užívána na řadě jiných sakrálních kostelích jako v kostele Všechných svatých na Pražském hradě (1590-1600) s renesanční lodí a gotickým chórem.¹⁵⁰ Kaple je vysoce invenčním a individuálním dílem.¹⁵¹ Je zaklenuta valenou klenbou trojúhelními výsečemi, které doprovází systém síťových žebek. Dále v kostele sv. Bartoloměje v Pelhřimově, z profánních staveb je to například Lobkovický palác, kde se objevuje lunetová římsa v exteriéru a valená klenba slunetami vsále vzápadním křídle. Na pilastry sbíhající se cípy klenby jako v boleslavském sboru nalezneme v Kralovicích, zámecké kapli v Litomyšli či v kapli sv. Anny v Olomouci.¹⁵²

Gotizující tvary se projevují u boleslavského sboru podobě hrotitých oken, ta jsou v interiéru umístěná v segmentově zakončených špaletách. Užití gotizujících hrotitých oken není nijak neobvyklý jev u sakrální architektury 16. století (kostel sv. Jakuba v Dolní Olešnici).

Tento jev se objevuje i u profánních staveb. Nejvíce je patrné,

že se na renesančních zámcích jako je Litomyšl a Náměšť nad Oslavou, objevují hrotitá okna v kaplích. Tento fakt zřejmě souvisí s objednatelovou zbožností. Vratislav z Pernštejna byl katolického vyznání a s dobrou znalostí italskou renesancii a antické památky. Stejně tak Jan starší ze Žerotína.¹⁵³ Tímto činem se snažili od sebe oddělit částí reprezentativní a bohoslužebné. Hrotitá okna kapele Všech svatých na Pražském hradě nejsou vytažena do výraznějšího lomeného oblouku a jsou doplněna gotickými kružbami ve tvaru trojlistu.¹⁵⁴ Okenní niky se opticky prohlubují a působí spíše plastické pro modelovanost. Špaleta se v kolmé části rozšiřuje směrem dovnitř, naopak v lomeném oblouku směrem ven. Šroubovitě se pletá, což poukazuje na jedinečnou invenci.¹⁵⁵

Méně často se setkáváme s kruhovými okny, která se objevují až později například již výše zmíněném kostele sv. Petra a Pavla v Kralovicích.¹⁵⁶ Podle Jarmily Krčálové¹⁵⁷ jsou okenní kružby vapsidálním závěru poznamenány renesancí stejně jako okna v síňovém trojlodním kostele sv. Bartoloměje v Dobručce (1559-1571), kde se objevují renesanční kombinace s pozděnou gotikou. Lze se domnívat, že okna boleslavského sboru byla umístěna tak, jak je vidíme dnes. Dokládají to malby v presbytáři a J. Willenbergova kresba pohledem na Mladou Boleslav.¹⁵⁸ Tím je prakticky vyloučeno jakékoli jiné umístění. Což nemusí platit také u brandýského sboru, kde se nám malba v presbytáři nezachovala a ani okna nejsou původní. Soužití gotických a renesančních prvků je patrné na západním průčelí boleslavského sboru. Zde si můžeme povšimnout gotických hrotitých oken a portálu, nad kterým se rozkládá nad dvířní římsa, která je již provedena renesančně. I západní štít je realizován v renesančním duchu. Tento lombardský¹⁵⁹ typ štítu, jak jej označuje Jarmila Krčálová, se běžně vyskytuje na profánních stavbách jako je Týnská škola na Starém Městě v Praze nebo na Schwarzenberském-lobkovickém paláci s horizontálně odstupňovaným štítem, kde jsou

zdůrazněné horizontální římsy nad vertikálními pouze naznačenými lizénami. Také pravoúhlé zadržené okenní otvory vbočních fasádách boleslavského sboru mají renesanční tvar a narušují symetrii fasád. Podle názoru Jarmily Krčálové¹⁶⁰ se nejednalo p úvodně o okna. Původní schodiště bývalo vně stavby, což dokládá Willenbergova kresba, kde je p řízápadním nároží stavby zakreslen jakýs schodištní přístavek, kterým se pravděpodobně vcházelo na tribunu. Proto se Jarmila Krčálová domnívá, že tyto pravoúhlé okenní otvory byly původními vchody, které vedly na tribunu. Se schodištěm až z druhé poloviny 16. století, vedoucím na kruchtu, se setkááme p ři jednolodním kostele sv. Vavřince v Náchodě, p ři kostele Nejsvětější Trojice v Písku a jak už jsme zmínili i p ři brandýském sboru. Nesmíme opomenout ani zmínit vnějšívnitřní výzdobu sboru, která byla odkryta p ři restauraci, jenž proběhla mezi lety 1905-1908. Už Andrea Palladio podporu čoval, aby byl interiér kostela vymalován bílou barvou, avšak mnohá p řípadech byla stěny pokryta malbami, jako ve Slavonicích, ve Vlašské kapli (mariánské náměstí)¹⁶¹ a také v boleslavském sboru. V boleslavském sboru je výjimečná sgrafitová výzdoba klenby. Geometrická síť štukových žeber vytváří kazety. Ve středovém poli presbytáře vidíme kříž, který podle Miloslava Vlka¹⁶² oslavují andělé, pod ním jsou putti stabulkou, lebkou a zeměkoulí. Mohlo by se ale jednat i o postavy Krista. Zobrazení osamělého Krista sedícího na kameni a pohrouženého do sebe bylo běžné v Nizozemsku v 15. století a poté se tento typ rozšířil v průběhu 16. století do celé Evropy. Známý je kupříkladu titulní list Malé pašije Albrechta Dürera z roku 1511, kde se objevuje ikonografický typ sedícího Krista Trpitele.¹⁶³ V klenbě boleslavského presbytáře jsou zobrazeny identické sedící postavy. Jedna z postav má tvář opřenou levou rukou, která p řidrží lebku. Větva řisejízračízamyšlený atéměř meditativní výraz. Postava nesedí na kameni, ale na sloupu. Mohlo by se jednat i o arma Christi. Ovšem tato sedící postava není oděna do

žádné roušky a ani nemá na hlavě trnovou korunu. Námět sedícího Krista se objevuje například v Lounském graduálu, iluminovaném Pavlem Melnickým z roku 1530, kde je mimo jiné námět sedícího Krista obohacen ještě o trojici andělů. V Lounském graduálu Jana Táborského z Klokočské Hory¹⁶⁴ je Kristus zobrazen jako vítěz nad smrtí a hříchem (1561-1563) bez trnové koruny, skorouhví vruce šlapeposymbolechsmrtiahříchu, skeletuadraku.¹⁶⁵

Sgrafitová výzdoba se původně nacházela i na vnějšíku boleslavského sboru, tvořila tak zřejmě jedinou výzdobu exteriéru, a proto nebylo třeba chrám architektonicky dále členit. Sgrafitovou výzdobu bychom našli i na dalších stavbách, například na netové římsě kostela sv. Jakuba v Dolní Olešnici (1589), která se podobá výzdobě pražskému Schwarzenberskému-lobkovickému paláci. Dále pak na zámku Brandýs nad Labem čina Borgorelliho zámku Přešev nad Labem ad.¹⁶⁶

Důkazem dopadu spisů Sebastiana Serlia na štukaturu kleneb je radnice v Mladé Boleslavi. Ondřej Jakubec¹⁶⁷ zde upozornil na motivy převzaté z Bakchova chrámu v Římě. I pro účelí Wolmutovy varhanní kruchty ve sv. Vítu (1556-1560) je inspirované klasifikujícím řádovým systémem Marcellova divadla,¹⁶⁸ který publikoval Sebastiano Serlio a z jehož předloh vychází i Matyášova brána na Pražském hradě (1613-1614) ad.

Ale vraťme se zpátky k výzdobě boleslavského sboru. Nastěnácha pilířích v interiéru byly vymalovány texty z Písma čipísněžkancionálů. V presbytáři malby šlechtických znaků a nápisy v rolverkových kartuších, které jsou svázané festony splody a květy, připomínají tehdejší kancionály. Nabízí se tedy možná souvislost s ilustracemi bratrských tisků.¹⁶⁹ Zajímavé je samotné umístění erbů členů rodiny Krajířů z Krajku v presbytáři. Setkáváme se zde se světskou složkou.¹⁷⁰ Nabízí se proto dvě možnosti, zda takové umístění bylo záměrem architekta nebo přáním objednavatele, v našem případě

Arnošta Krajíře zKrajku. Při čtení kázání stáli bratři v lodích a na emporách a jejich zraky směřovaly do presbytáře.¹⁷¹ Při kláním se k tomu, že umístění těchto šlechtických znaků do presbytáře bylo požadavkemobjednavatele,nebo tímbylonejpříhodnějšímístojakpro osobníreprezentaciArnoštaKrajířezKrajku,taktaképroreprezentaci vlastního rodu. Vyzdobený presbytář bychom našli i v kostele sv. Bartoloměje v Dobrovicích, kde jsou na klenbách malované květinové ornamenty nebo v kostele sv. Michala v Poličce.¹⁷²

Při hledání římského vzoru pro boleslavský sbor se Jarmila Krčálová obrací do Milána, odkud pravděpodobně Borgorelli pocházel. Podle názoru Jarmily Krčálové¹⁷³ se italský architekt inspiroval apsidálním závěrem kostela S. Maria delle Grazie v Miláně. Toto tvrzení se příliš nezakládá na pravdě, protože stěny boleslavského presbytáře jsou hladké. Presbytář milánského kostela je naopak členěný pilastry a pravoúhlými obdélnými výklenky. Tribuny boleslavského sboru podle autorky Borgorelli převzal milánské baziliky sv. Ambrože.

Zásadně posunul bádání v této problematice Ondřej Jakubec,¹⁷⁴ který se domnívá, že Borgorelliho sbory se nejvíce podobají kostelu Santa Sabina v Římě. Ačkoli není nijak doložený Borgorelliho pobyt v Římě, lze konstatovat, že Ondřej Jakubec našel v římském vzoru pro Borgorelliho chrámové stavby. Dokládá to celková podoba trojlodního kostela Santa Sabina, jeho hladké členěné stěny apsidálního závěru, hlavní lodi a bočních lodí, převýšená hlavní loď, arkády spočívající na polokruhových obloucích a vymalovaný presbytář s prolomenými římskými okny. S největší pravděpodobností Borgorelli v Římě byl, vypovídá o tom i samotné západní průčelí boleslavského sboru. Architekt se patrně inspiroval průčelím kostela San Agostino v Římě od Leona Battisty Albertiho. Ondřej Jakubec sice povšiml i choběžníkového pásma v průčelí římského kostela, který Borgorelli aplikoval na západním průčelí boleslavského sboru, ale ve zcela nepochopené formě. Podle názoru Jarmily Krčálové bylo úsilí o sjednocení prostoru, které se

projevilo v boleslavském sboru, důležitým rysem interiérů benátských ale i milánských kostelů Leona Battisty Albertiho. Do jisté míry sem spadá i Il Gesu v Římě.¹⁷⁵ Renesanční trojlodní chrámové prostory svloženými tribunami se objevují rovněž v Německu (katolický kostel ve Würzburgu nebo luteránský v Neuburgu nad Dunajem).¹⁷⁶

6. Shrnutí

Shrňme-li nastíněný formálně-analytický rozbor Borgorelliho chrámových staveb, zbývá ještě dodat, v čem si jsou jeho chrámy podobné, což je prouč typické, čím se od sebe liší, které další památky jsou na základě architektonického projevu Borgorelliho připisovány a nastínit problematiku „*Nachgotik*“.

Porovnáme-li boleslavský sbor z hlediska jeho celkové podoby, zjistíme, že se nejvíce podobá právě již zmíněnému brandýskému sboru. Některými prvky se oba sbory shodují, jinými se naopak od sebe odlišují. Sbory navrhl Borgorelli jako pseudobaziliky a jsou dispozičně řešeny jako síňové trojlodní stavby sapsidálním závěrem vši říhlavní lodi, která je širší než boční lode. Západní průčelí sborů je téměř architektonicky nečleněné. Stěny apsídálního závěru obou sborů jsou hladké. Hlavní loď u obou sborů je zaklenuta valenou klenbou slunetami, v bočních lodích bývaly v boleslavském sboru klenby křížové šňřebínky, což měl sbor púvodně s brandýským společně, zapuštěné pilastry do sloupů a pilířů, hrotité oblouky s hladkým ostěním, dnes u brandýského sboru pouze v západním průčelí, hrotité oblouky vchodů, rozdělení presbytáře horizontální římsou na dvě pásma a pravoúhlá obdélná okna v prvních patrech. To ovšem je pro oba sbory společné.

Liší se svým průdorysem. Brandýský sbor se svou dispozicí blíží čtverci, zatímco boleslavský má tvar obdélný. Liší se i apsídálním

závěrem. Boleslavský apsidální závěr zaujímá větší část kruhové je polovina oproti brandýskému presbytáři. Obasbory se od sebe odlišují svými tribunami. V brandýském sboru je kruchta vzájemně padní části, kdežto u boleslavského sboru obíhají tribuny i nad bočními loděmi. Nepatrným převýšením hlavní lodi a odlišnými podpěrami, na nichž spočívají arkády, se boleslavský sbor od brandýského odlišuje. V boleslavském sboru spočívají oblouky arkád na mohutných toskánských sloupech a u brandýského sboru se setkáváme s hranolovými pilíři. Zatímco klenba brandýského sboru imituje síťovou klenbu, boleslavský sbor je zdoben grafitem.

Žádné vybudované stavby v Čechách nenasvědčují tomu, že by se architekt nebo stavebník inspiroval některou z nich. Ani názor Jarmily Krčálové, která se domnívala, že se architekt inspiroval interiérem chrámu sv. Ambrože v Miláně, nepůsobí příliš věřitelně. Tento inspirační zdroj autorka vysvětluje tím, že renesanční Lombardie se pro podněty obracela k románské renesanci několikrát. Ani milánské kostely se příliš nepodobají bratrským sborům.

Nezbývá tedy než se podívat na uspořádání interiéru, který může leccos napovědět alespoň o požadavcích Jednoty bratrské. Důležité pro Jednotu bratrskou bylo kázání a zpěv, neměli světce, tudíž nebyly zapotřebí oltáře. Pro kázání musely obasbory splňovat určitá kritéria. Důležité bylo dbát na sjednocení celého prostoru, což oba sbory splňují. Miloslav Vlček¹⁷⁷ se domnívá, že výrazná odlišnost obou sborů od tehdejší sakrální architektury tkví patrně v ideovém pozadí. Historizující formy, odvozené z romanizujících a antikizujících renesančních architektury, mohly podle autora splňovat představy bratří, jelikož byly církvi bližší než gotizující prvky a principy vlastní tradiční stavbám, například polygonální závěry.¹⁷⁸ Zde se přikláním k názoru Jarmily Krčálové,¹⁷⁹ která tvrdí, že Jednota bratrská zdůrazňovala svou kontinuitu s církví apoštolskou a sloh středověku, tedy gotiku, považovala za dostatečně „zbožný“ pro bohoslužebná shromaždiště.

Gotika byla podle autorky považována za styl, který byl vsouladu s historickými reminiscencemi, oproti novému slohu, jehož jádrem byla pohanská antika a ve kterém byly stavěny užitkové, reprezentativní a obranné stavby.

Téměř s jistotou lze tvrdit, že celková podoba obou sborů byla ovlivněna raně křesťanskými bazilikami. Podstatný rozdíl je však v tom, že Borgorelliho sbory byly vybudovány jako zaklenuté pseudobaziliky. Na základě podniknutých cest bratří do Polska, Balkánu, Cařihradu, Egypta a Itálie se Jarmila Krčálová zamýšlela nad otázkou, zda bratří nemohla zaujmout nějaká stavba na jejich cestách.¹⁸⁰ Dospěla k názoru, že se bratří se stavbou, která by byla vzorem pro sbory, patrně nesetkali. Bylo by možné se domnívat, že bratří pouze požadovali, aby sbory plnili bohoslužebnou funkci. Oba bratrské sbory neměly odrážet jasnou církevní moc, ale vyjadřovaly liturgické funkce a náboženského ideje.¹⁸¹

Zbývá tedy vymezit požadavky stavebníka a práci architekta, kterým se však lze jen stěží dopracovat. Gotizující prvky byly většinou požadavkem objednavatelů, nikoli důsledkem konzervatismu¹⁸² architektů. Nemáme doloženo, zda Borgorelli podnikl cesty po Itálii, nejsme si ani jisti, do jaké míry znal italské stavby, a nevíme, zda nějaké stavby v Itálii vybuvoval. Ale vezmeme-li v úvahu Borgorelliho italský úvod, jeho případnou znalost italských stavebních a zorných je Jakubce, že se oba sbory nejvíce podobají kostelu Santa Sabina v Římě, bylo by možné konstatovat, že větší částí je výsledná podoba obou sborů záležitostí samotného architekta.

Podobnost obou sborů jiným objektem vedle mnohého historiků a umělců, že bratrské sbory nebyly jedinými Borgorelliho projekty. Justin Václav Prášek na základě podobnosti apsidálního závěru kaple sv. Rocha ve Staré Boleslavi s brandýským sborem uvedl, že ji také vybuvoval Borgorelli. Jarmila Krčálová architektovi připisuje na základě podobných architektonických prvků kostel Nanebevzetí Panny Marie,

hřbitovní kostel sv. Havla v Mladé Boleslavi a zámeckou kapli v Brandýse nad Labem. Miloslav Vlček se pokusil vymezit Borgorelliovo podíl na zámku v Mělníku. Porovnal křížovou a valenou klenbu slunetami prvního patra velké radnice s mělnické radnice (1554-1559) s reprezentativním sálem prvního patra západního křídla mělnického zámku a dospěl k názoru, že podobná grafita byla použita na klenbu boleslavského sboru.¹⁸³ Tento boleslavský sbor Viktor Kotrba¹⁸⁴ považuje za téměř čistě renesanční stavbu. Avšak toto označení není pro boleslavský sbor přesné, neboť Pavel Kalina¹⁸⁵ se domnívá, že neexistují měřítka, podle kterých lze nahlížet na renesanční architekturu z hlediska slohové čistoty, což doložil na tvorbě Benedikta Rieda, pro kterého bylo zcela typické míšení gotických a renesančních prvků. Tento „*Mischstil*“¹⁸⁶ nebolipřechodný sloh, přímou návazal na dozrávající pozdní gotiku a objevoval se až do 17. století. Podobné je i u Borgorelliovo spojení gotických a renesančních forem jeho osobitým projevem. U obou bratrských sborů architekt neobešel bez užití hrotitýchoken a křížových klenb, což je projev pozgotického stylu. Termín „*Nachgotik*“ Viktor Kotrba¹⁸⁷ nechápe jako specifický rys architektury 16. století a zároveň upozorňuje, že by neměl být chápán jako znovuoživení středověkého slohu. Za návrat k starým slohovým formám považuje románskou renesanci.¹⁸⁸ Termín „*kirchisch*“¹⁸⁹ se tedy nemusí vztahovat v první řadě jen na gotické žebrové klenby, ale také na lomené oblouky a okenní kružby.

Historismus, se kterým se setkáváme u Borgorelliovo chrámových staveb, nepovažuje Viktor Kotrba za aktivní vztah s současníkem minulosti, nýbrž za moderní hnutí.¹⁹⁰ Gotizující formy nejsou fenoménem pouze 16. století. Důkazem je kostel sv. Ducha v Bernu, kde byly tribuny podklenuty po roce 1728 gotickou sítivou žebrovou klenbou a také okna byla navržena s hrotitými oblouky.¹⁹¹

Tvůrčí podnětem pro užití historického tvaru v novém projevu je princip „konformity“, ¹⁹² tedy přání umělců i objednavatelů. Tento historizující konformismus, snaha o soulad nových a starých tvarů, není jen projevem renesance nebo baroka. Už od počátku 16. století se projevuje ve výtvarné kultuře v edomé konzervativní setrvání u gotického tvarosloví a také záměrný návrat k zaniklému slohovému období. Přetrvání gotického tvarosloví vsakrální architektuře v 16. a hluboko do 17., místy i 18. století souviselo s představou, že gotický sloh je jediný „církevní“. ¹⁹³ U řady novostaveb ve Francii, Belgii i západního Německa vznikají gotizující kostely. Ve Francii rostoucí vliv italské renesance na přelomu 16. století neznamenal výraznou změnu pro sakrální architekturu. Nový antikizující styl nenahradil tradiční stavební způsob, nýbrž se s ním spíše mísil. ¹⁹⁴

Historizující hnutí se neomezuje jen na porýnskou oblast. Mezi lety 1594-1597 bylo vybudováno západní průčelí kostela sv. Gumberta v Ansbachu v pozdně gotickém slohu. ¹⁹⁵ Dále také v Horníma Dolním Porýní.

Tento slohový fenomén se projevuje vsakrální architektuře celé Evropy bez rozdílu kultury nebo náboženství. Historizující tendence se také objevují v seculárním kultu. ¹⁹⁶

7. Stylová analýza chrámových staveb Mattea Borgorelliho

Na základě výzkumu různých autorů o Borgorelliho autorství sakrálních staveb by bylo možné vytvořit dvě následující kategorie. Sakrální stavby doložené archivními prameny, jež se do dnešní doby nezachovaly, a sakrální stavby, které byly popsány na základě stylové analýzy. Do první výše zmíněné kategorie patří děkanský kostel

Obrácení sv. Pavla v Brandýse nad Labem. Již na první pohled je zřejmé, že k brandýskému sboru má nejbližší bývalý sbor Jednoty bratrské v Mladé Boleslavi z hlediska dispozičního řešení a některých společných architektonických prvků (apsidální závěr, klenební systém, arkády spočívající na polokruhových obloucích čimohutné podpěry). Patrně s boleslavským sborem souvisí i realizace dalších dvou kostelů stejnojmenné městečce, děkanský kostel Nanebevzetí Panny Marie a hřbitovní kostel sv. Havla. Pro jejich zařazení do druhé kategorie hovoří užití podobných konstrukčních a architektonických prvků, zejména u kostela sv. Havla¹⁹⁷ (použití apsidálního závěru, valené klenby slunetami a hřebínky, zděná kruchta na třech obloucích, hrotitá okna bez kružeb vpresbytá říi v bočních lodích), u kostela Nanebevzetí Panny Marie (vpresbytá říi hrotitá okna bez kružeb, empory na polokruhových obloucích, římsovitě hlavice a loď klenutá valenou klenbou s žebrovou sítí, boční loď sklenutá žebrovými kříži, klenby nasazené na řípařytoskánských sloupcích). Co se týče podorysného řešení chrámových staveb, je zřejmé, že architekt rozvíjel dva základní modely. Koncepte užitých dispozic bratrských sborů je svým pojetím tradiční, v této oblasti tedy nepřináší nic nového, neboť síňové stavby byly běžné i v Rakousku a Německu až do 17. století.¹⁹⁸ Chrámy jsou založeny na podélném podoryse. Trojlodní dispozice je společná všem Borgorelliho výše zmíněným chrámovým stavbám až na výjimku hřbitovního kostela sv. Havla. Borgorelliho chrámy je tedy možné rozdělit podle počtu lodí na objekty jednolodní (tj. hřbitovní kostel sv. Havla v Mladé Boleslavi, zámecká kaple v Brandýse nad Labem, nedochovaná kaple sv. Rocha v Brandýse nad Labem a Vrábská kaple kostela sv. Václava ve Staré Boleslavi) a na trojlodní (děkanský kostel Obrácení sv. Pavla v Brandýse nad Labem, bývalý sbor Jednoty bratrské a děkanský kostel Nanebevzetí Panny Marie v Mladé Boleslavi).

Další identifi ka čním znakem pro Borgorellihosbory je absence věží. Konstrukčně architekt vy řešil síňové prostory chrámových staveb svtaženými opěráky. Použití výjimečné sgrafitové výzdoby klenby boleslavského sboru je autentickým projevem architekta. Bohužel se nezachovala vnější sgrafitová výzdoba. Původní renesanční sgrafito se dochovalo vboleslavské radnici. Zda se dekorativní výzdoba nacházela i u brandýského sboru nemáme archivních zprávy a ani stavebněhistorický průzkum nebyl dosud proveden. Avšak povrchová úprava fasády brandýského sboru je pravděpodobná, neboť shodně sboleslavským sborem jsou soustředěny západníhoprůčelíměně členěné. Argumentem Jarmily Kráčalové¹⁹⁹ pro účast architekta na dostavbě děkanského kostela Nanebevzetí Panny Marie je existence shodných architektonických znaků jeho chrámových architektur (tj. tribuny, vestavěné nadbočními loděmi). Autorka předpokládá, že gotické tvarosloví ukazuje na neznámého stavitele, kterému byly renesanční myšlenky cizí a který mohl být ovlivněnboleslavským sborem. Nebo je podle autorky možné, že dostavbu navrhl a provedl v roce 1566 Borgorelli jen do výše tribuny a po jeho odchodu, stavbu dokončil jiný stavitel, kterému by bylo možné připsat i klenbu kostela sv. Havla. K této druhé variantě se autorka přiklání víc. Avšak boční lodě zaklenuté žebrovým křížem, poprsnice kruchty tribuny zdobené sgrafitem na tribunách s rozvilinami, v nichž jsou znaky Krajů z Krajku, lodě pod tribunou podklenuty křížem žebínek a hlavní loď sklenutá valenou klenbou s žebrovou sítí, triumfální oblouk a arkády spočívající na hranolových pilířích s římsovitými hlavicemi, na nichž jsou sklenuty polokruhové oblouky s profilovanými archivoltami, vypovídají o Borgorellihoučásti. Arkády kostela Nanebevzetí Panny Marie se nejvíce podobají arkádám boleslavského sboru. Typickým prvkem je pro Borgorellihoužívání zapaštěných pilířů čísloupů. Apsidální závěrsprolomenýmihrotitými okny a triumfálním obloukem je pro Borgorellihorovněž charakteristické. Triumfálním obloukem

architekt rozděluje presbytářskou hlavní lodi. Ten použil Borgorelliho jaku hřbitovního kostela sv. Havla, kostela Nanebevzetí Panny Marie, boleslavského sboru, tak také u brandýského sboru.

Jak uvedla Jarmila Kráčalová byl v tribunové renesanční pseudobazilice boleslavského sboru a také v kostele Nanebevzetí Panny Marie sledtějších a lehčích podpůrných manýristicky zvrácen jako v případě svatovítské kruchty (1556-1560), kde sloupové řízemí nesou pilíře patra, podpírající klenbu.²⁰⁰ Zde došlo k mísení renesančních forem s gotickým stylem.²⁰¹ Jednalo se v podstatě o zpěváckou tribunu. Ivan Muchka uvádí, že tento útvar mohl hrát určitou roli v stavbách hudebních pordomnohokostelů v Praze a na venkově.²⁰²

V Borgorelliho bratrských sborech se projevují návraty k raně křesťanským a romanizujícím formám. Architekt si dokázal pohrát se všemi detaily. Kupříkladu hrotitá okna skružbami v boleslavském sboru zakomponoval do segmentově uzavřených špalet, která jejich hrotitý tvar jemně utlumila. V případě bratrských sborů se nedá jednoznačně hovořit o jakési čistotě renesančního slohu, neboť pro Borgorelliho styl jsou charakteristické historizující tendence a gotický styl. Výjimečnost bratrských chrámů tkví v tom, že se architektovi podařilo dojít k symbióze. Dokázal prostřednictvím svých bratrských chrámů vyjádřit jak svojevlastní potřeby, představy Jednoty bratrské, tak také zájem stavebníka. V případě Borgorelliho chrámů se jedná o zcelování černého historismu.

Jak uvedl Ondřej Jakubec²⁰³, všechny konfesijní skupiny užívaly v 16. a počátkem 17. století různé historizující stavební formy pro upevnění svého postavení, tímž se obracely k minulosti. V těchto řadových formách hledali jednotlivé konfese potvrzení legitimacy. Gotizující forma renesančních kostelů mohla podle Ondřeje Jakubce souviset s rodovou kontinuitou a tradicí.

Konfesijní prostředí nepříspívalo k pocitu stability, která byla podmínkou pro velké stavební realizace. Na Moravě se v 16. století

stavělo pod patronací biskupů Marka Kuena (1535-1565), Viléma Prusinovského z Víckova (1565-1572) a Stanislava II. Pavlovského z Pavlovic (1579-1598). Pro účelí olomouckého dómu sv. Václava připomínalo raně středověký westwerk. Trojvěžímělo působit jako dominanta a zároveň demonstrovalo ve městě pozici katolicismu a postoj biskupa, jenž se obracel proti reformaci.²⁰⁴

Rozdílné formální tradice se objevují již před a po roce 1500. Přechodný sloh je charakteristický svým spojením pozdně gotických a renesančních prvků. Soužití obou slohů vedle sebe je rovnocenné a není záležitostí pouze krátké fáze raného 16. století. Tento přechodný sloh od roku 1550 pomalu slábl, ale přesto lze jeho přetrvávání sledovat až do počátku 17. století. Častěji se tento fenomén vyskytuje v oblasti sakrální architektury. Ale lze jej prokázat i na profánní architektuře. Jedním z nejambicióznějších záměrů ve střední Evropě byl Vladislavský sál na Pražském hradě, v jehož interiéru dominovala pozdně gotická kroužená klenba Benedikta Rieda, který byl do Prahy povolán kolem roku 1480.²⁰⁵ Princip kroužených pozdně gotických žeber Benedikta Rieda se uplatňuje na portále pražského domu U Kamenného beránka (1530), kde je přeneseno tvarosloví na klasické sloupové řády.²⁰⁶ Objevila se zde snaha dosáhnout harmonie i přes rozdílné tvarosloví obou slohů. Pro tvorbu Benedikta Rieda je typické míšení gotických a renesančních prvků. Stejně tak se objevují pokusy spojit výtvarné možnosti obou slohů u jeho následovníků. Portál od sv. Jiříje podle Pavla Kaliny²⁰⁷ zcela nepochybně triumfálním obloukem, o němž svědčí i ikonografie tympanonu, zobrazující Zápas sv. Jiří s drakem. Toto vyobrazení patrně vychází z Schongauerovy ředlohy. Italské arkádové nádvoří zámku Wawel v Krakově je prvním příkladem renesance na severu od Alp.²⁰⁸ Neobyčejně promyšleným dílem, ve kterém se zračí splynutí obou tradičních forem, je zámecký portál zámku Wawel. Objevují se zde prvky zapletené do gotického větvoří, orámované klasickou římsou s antikizujícím perlovcem.

Již v roce 1509 vznikla hrobní kaple rodiny Fuggerů v kostele sv. Anny. Byl to významný šlechtický německý rod, pocházející z Augsburgu.

Všechna tato výše uvedená díla v Praze, Krakově a Augsburgu byla stejným způsobem ovlivněná tradičními pozdně gotickými a pokrokovějšími renesančními formami.²⁰⁹ Tato díla jsou pokládána za produkty přechodné doby. Objevily se tak snahy spojit estetické kvality obou stylů, které nabízely rozdílné možnosti. Přechodný sloh se na počátku 16. století objevuje v rozmanitějším charakteru na menších uměleckých exemplářích jako jsou epitafy nebo oltáře (náhrobek arcibiskupa Uriel von Gemmingen). Speciálními příklady jsou portály raného 16. století (portál v kostele sv. Jakuba v Jaroměřích, kostel sv. Kříže v Doubravníku).

V každém případě hrála důležitou roli osobitost tvorby, jinde zase náboženské smýšlení, způsob myšlení a očekávání objednavatele a historická situace příslušného místa. Díla se stávala manifestací dobového stylu.

O přechodném slohu lze hovořit jako o „slohu mezi slohy“.²¹⁰ Heinrich Klotz spatřoval v přechodu pozdní gotiky k renesanci ve střední Evropě revoluci.²¹¹ Nový „sloh mezi slohy“ se v podstatě včleňuje mezi gotiku a renesanci.

8. Závěr

Na základě poznatků dostupných ze sekundární literatury se tato práce pokusila vymezit podíl Mattea Borgorelliho na chrámových stavbách, přičemž dříve byl záměrně kladen na bratrské sbory, které bezesporu patří k Borgorellihonejvýznamnějším dílům.

Při pokusu zařadit chrámové stavby do kontextu vývoje sakrální architektury, dospíváme k závěru, že se stavby řadí do proudu gotického umění.

Bratrskými sbory chtěla zejména Jednota bratrská upozornit na náboženskou diskriminaci, protože nebyla legálně uznávanou církví. Prostřednictvím těchto manifestujících staveb tak vyjadřovala svůj nesouhlas. I v případě bratrských sborů lze rozlišit dvě roviny společenské komunikace vedené skrze tyto stavby.²¹² V první rovině usilovala Jednota bratrská o veřejnou náboženskou propagandu, ve druhé pak měly bratrské sbory doložit společenskou prestiž mecenáše. Byly zde předloženy názory mnohých historiků umění, kteří se danou problematikou zabývali. Konfrontace jejich hypotéz a názorů zcela jistě upozornila na existenci mnoha sporných otázek, z nichž některé z důvodu nedostatku dochovaných pramenů, nelze jednoznačně vysvětlit. Proto z těchto prací by měly být jako východisko pro další bádání, neboť chrámové stavby Mattea Borgorelliho jsou v kontextu své doby jedinečným unikátem a jediným ukázkem.

Poznámky

- ¹ Justin Václav Prášek, *Brandejs nad Labem, m ěstopanství a okres I-III.*, Praha 1875.
- ² Jarmila Kr čálová, *Matteo Borgorelli a jeho stavební činnost v Čechách*, Praha 1952.
- ³ František Bareš, *Soupis památek historických a um ěleckých v politickém okresu mladoboleslavském*, Praha 1905.
- ⁴ František Bareš, *Paměti m ěsta Mladé Boleslavi II .*, Mladá Boleslav 1921.
- ⁵ Jarmila Kr čálová, *Matteo Borgorelli a jeho stavební činnost v Čechách*, Praha 1952.
- ⁶ Jarmila Kr čálová, Italské podn ěty v renesan čním um ění českých zemích, *Um ění* 33, 1954, s. 54-82.
- ⁷ Jarmila Kr čálová, Kostely české a moravské renesance, p řisp ěvek k jejich typologii, *Um ění* 29, 1970, s. 298-332.
- ⁸ Viktor Kotrba, Die nachgotische Baukunst Böhmens zu r Zeit Rudolf II., *Um ění* 18, 1970, s. 298-332.
- ⁹ Emanuel Poche, *Um ělecké památky Čech I.*, Praha 1977.
- ¹⁰ Emanuel Poche, *Um ělecké památky Čech II.*, Praha 1978.
- ¹¹ Claus Merten, Katholischer und protestantischer Kirchenbau, in: Ferdinand Seibt (ed.), *Renaissance in Böhmen*, München 1985, s. 168-195.
- ¹² Miloslav Vlček, Sbor českých brat ří. Historie, stavební vývoj a obnova, Mladá Boleslav 2001.
- ¹³ Viktor Kotrba, Die nachgotische Baukunst Böhmens zu r Zeit Rudolf II., *Um ění* 18, 1970, s. 298-332.
- ¹⁴ Ondřej Jakubec, Pogotické um ění (heslo), in: An ěla Horová (ed.), *Nová encyklopedie českého výtvarného um ění - Dodatky*, Praha 2006, s. 602-603.
- ¹⁵ Ondřej Jakubec, Forma sleduje funkci. Sakrální gotizující cí architektura renesance na Morav ě v pr ůsečíků demonstrace

konfesionality a rodových tradic, in: Petr Holý (ed.), *Artis Historia: Sborník studií od dějinách umění a památkové péči*, Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě 2006, s. 68-74.

¹⁶ Ondřej Jakubec, Sebastiano Serlio a renesanční architektura v českých zemích – několik poznámek, in: Ladislav Daniel et al. (eds.), *Italská renesance a baroko ve střední Evropě. Příspěvek z mezinárodní konference Olomouc 17.–18. října 2003*, Univerzita Palackého v Olomouci 2005, s. 91-105.

¹⁷ Děkuji Mgr. Ondřeji Jakubcovi, Ph.D. za upozornění na příspěvek Hellmut Lorenz, Spätgotik und Renaissance in Mitteleuropa – Ein „Stil zwischen den Stilen“, in: Evelin Wetter, (Hg.), *Die Länder der böhmischen Krone und ihre Nachbarn zur Zeit der Jagellonenkönige (1471-1526). Kunst – Kultur – Geschichte, Studia Jagellonica Lipsiensia Bd. 2*, Ostfildern 2004, s. 31-47.

¹⁸ Pavel Kalina, Leon Battista Alberti a Benedikt Ried, in: Ladislav Daniel et al. (eds.), *Italská renesance a baroko ve střední Evropě. Příspěvek z mezinárodní konference Olomouc 17.–18. října 2003*, Univerzita Palackého v Olomouci 2005.

¹⁹ Pavel Kalina, *Benedikt Ried a počátky záalpské renesance*, Praha 2009.

²⁰ Jan Royt, Utrakvistická ikonografie v Čechách 15. a první polovina 16. století, in: Dalibor Prix (ed.), *Pro arte: Sborník k počtům Ivo Hlobila*, Praha 2002, s. 193-200.

²¹ Ota Halama, *Otázka svatých v české reformaci. Její proměny od doby Karla IV. do doby České konfese*, Brno 2002.

²² Milena Bartlová, Conflict, Tolerance, Representation, and Competition: A Confessional profile of Bohemian Late Gothic Art, in: Zdeněk V. David – David R. Holeton (eds.), *The Bohemian Reformation and Religious Practice 5*, Prague 2005, s. 255-265.

- ²³ Kurátory výstavy PhDr. Kateřina Horníčková, Ph.D. a PhDr. Michal Šroněk, CSc., spolupracovali prof. Milena Bartlová, Mgr. Martina Šárovcová, Mgr. Ondřej Jakubec, Ph.D., a Mgr. Jiří Just, Th.D.
- ²⁴ Kateřina Horníčková (ed.), *Umění české reformace*, Praha 2010.
- ²⁵ Jarmila Krčálová, Borgorelli (heslo), in: Anděla Horová (ed.), *Nová encyklopedie českého výtvarného umění – Dodatky*, Praha 2006, s. 78.
- ²⁶ Alice Dubská et al. (eds.), *Kdo byl kdo proslulí návštěvníci*, Praha 2001, s. 80.
- ²⁷ Pavel Vlček, Borgorelli (heslo), in: Pavel Vlček (ed.), *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004, s. 73.
- ²⁸ Ibidem, s. 73.
- ²⁹ Alice Dubská převzala názor Jarmily Krčálové, že se Matteo Borgorelli při navrhování sboru Jednoty bratrské v Mladé Boleslavi přímo inspiroval bazilikou S. Ambrogio v Miláně. Alice Dubská et al. (eds.), *Kdo byl kdo* (pozn. 26), s. 80.
- ³⁰ Jarmila Krčálová, Borgorelli (pozn. 25), s. 78.
- ³¹ Ibidem, s. 78.
- ³² Pavel Vlček, Borgorelli (pozn. 27), s. 73-74.
- ³³ Jarmila Krčálová, Borgorelli (pozn. 25), s. 78.
- ³⁴ Pavel Vlček, Borgorelli (pozn. 27), s. 74.
- ³⁵ Ibidem, s. 74.
- ³⁶ Ibidem, s. 74.
- ³⁷ Ibidem, s. 74.
- ³⁸ Miloslav Vlček, *Sbor českých bratří. Historie, stavební vývoj a obnova*, Mladá Boleslav 2001, s. 11-12.
- ³⁹ Jedná se nicméně o hypotézu opřenou pouze o nepřímé důkazy převzaté ze sekundární literatury. Mělnický hrad/zámek byl správním střediskem panství, které patřilo českým panovníkům. Ti je často zastavovali. Zástavní držitelé nebyli tedy plnými vlastníky zámku, což

jistě podvazovalo jejich ochotu do stavby investovat. Panovník jim ovšem čas od času povoloval, aby mohli část výnosu panství (kterou by jinak pravděpodobně museli panovníkovi odvést jako součást nájemného) pro stavbu. Taková úleva nájemce ve stavební činnosti samozřejmě naopak povzbuzovala. Zdislav Berka z Dubé, zástavní držitel panství Mělník (nikoli město Mělník, to bylo královské a nebylo součástí zastavovaného panství) od r. 1542, takto nazámkup řibližně mezi lety 1546–1553 postavil 3000 kop. Peníze použil na stavbu severního křídla, dokončeného r. 1554 (Zdislav zemřel již r. 1553). S informací o tom, že český panovník zástavnímu držiteli povolil použít část výnosu panství na stavební účely, se v literatuře opětovně setkáváme až v souvislosti s Jiřím st. Popelcem z Lobkovic, a to v r. 1579, kdy Lobkovic přijal Mělník do zástavy od krále (acísáře) Rudolfa II. Rudolf tehdy Lobkovicovi povolil postavit 2500 kop. Tyto prostředky nový zástavní pán podle všeho využil na přestavbu západního křídla. Do doby po r. 1579 datují přestavbu západního křídla i autoři encyklopedie Hrady, zámky a tvrze z r. 1984 (prodloužení křídla směrem k jihu, dva větší sály vpatře zaklenuté výše čovými klenbami). Pokud jde o dobu mezi dokončením severního křídla (1554) a převzetím zámku Jiřím Popelcem z Lobkovic (1579), Lukáš Snopek se domnívá, že šlo o majetkově složitě období, které v dřívějších investicích do stavby zámku spíše nepočítalo. Zdislav Berkas osobně totiž zanechal hned dvadědice, kteří si majetek rozdělili (r. 1565 v August Sedláček, *Hrady, zámky a tvrze Království českého 15., Kouřimsko, Vltavsko a jihozápadní Boleslavsko*, Praha 1998, s. 62.; již r. 1556 v *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III. Severní Čechy*, Praha 1984, s. 305, 309). Mělník pak až do r. 1575 držel Zdislav Berkaz Dubé. Pokud by se M. Borgorellina budování zámku přece jen podílel, musel by tomu tak být nejspíše za působení právně Zdislava Berky z Dubé. O jeho stavebních aktivitách se však v literatuře zatím neshledává, což nutně neznamená, že bylynulové.

- ⁴⁰ Jarmila Krčálová, Matteo Borgorelli , (pozn.25),s.139.
- ⁴¹ Josef Macek, *Víra a zbožnost jagellonského věku*, Praha 2001, s. 286.
- ⁴² Ibidem,s.287.
- ⁴³ Zikmund Winter, *Život církevní v Čechách: kulturně historický obraz z XV. a XVI. století*, Praha 1895, s.40.
- ⁴⁴ Josef Macek, *Víra a zbožnost* (pozn.40), s.287.
- ⁴⁵ František Šmahel, *Mezi středověkem a renesancí*, Praha 2002, s. 222.
- ⁴⁶ Josef Macek, *Víra a zbožnost* (pozn.40), s.291.
- ⁴⁷ Ibidem, s.297.
- ⁴⁸ Ibidem, s.296.
- ⁴⁹ Rudolf Říčan – Amedeo Molnár, *Jednota bratrská 1457–1957. Sborník k pětistému výročí založení*, Praha 1956, s.24.
- ⁵⁰ Josef Macek, *Víra a zbožnost* (pozn.40), s.301.
- ⁵¹ Ibidem, s.301.
- ⁵² Ibidem, s.331.
- ⁵³ Rudolf Říčan, *Jednota bratrská* (pozn.48), s.27.
- ⁵⁴ Josef Macek, *Víra a zbožnost* (pozn.40), s.334.
- ⁵⁵ Jan Royt, *Utrakvistická ikonografie* (pozn.15), s.1 93-200, cit.194
- ⁵⁶ Josef Macek, *Víra a zbožnost* (pozn.40), s.306.
- ⁵⁷ Ibidem, s.313.
- ⁵⁸ Ibidem, s.327.
- ⁵⁹ Jaroslav Kadlec, *Přehled českých církevních dějin 2*, Praha 1991, s. 9.
- ⁶⁰ Ota Halama, *Otázka svatých v české reformaci. Její proměny od doby Karla IV. do doby České konfese*, Brno 2002, s.85.
- ⁶¹ Jaroslav Kadlec, *Přehled církevních dějin* (pozn.57), s.36.
- ⁶² Rudolf Říčan, *Jednota bratrská* (pozn.48), s.40.
- ⁶³ Ibidem, s.42.
- ⁶⁴ Ibidem, s.62.

- ⁶⁵ Jaroslav Kadlec, P řehled církevních dějin (pozn. 57), s. 55.
- ⁶⁶ Rudolf Říčan, Jednotabratrská (pozn. 48), s. 64.
- ⁶⁷ Ota Halama, Otázky svatých (pozn. 16), s. 93.
- ⁶⁸ Jaroslav Kadlec, P řehled českých dějin (pozn. 57), s. 56.
- ⁶⁹ Ota Halama, Otázky svatých (pozn. 16).
- ⁷⁰ Jaroslav Kadlec, P řehled českých dějin (pozn. 57), s. 60.
- ⁷¹ Jarmila Krčálová, Matteo Borgorelli (pozn. 25), s. 35.
- ⁷² Miroslav Šnaiberk, Putování brandýskou historií, Brandýs nad Labem-Stará Boleslav 2005, s. 22.
- ⁷³ Jarmila Krčálová, Matteo Borgorelli (pozn. 25), s. 35.
- ⁷⁴ Justin Václav Prášek, Brandýs nad Labem I. (pozn. 1), s. 242.
- ⁷⁵ Justin Václav Prášek, Brandýs nad Labem II. (pozn. 1), s. 40.
- ⁷⁶ Justin Václav Prášek, Brandýs nad Labem I. (pozn. 1), s. 41.
- ⁷⁷ Ibidem, s. 41.
- ⁷⁸ Jarmila Krčálová, Matteo Borgorelli (pozn. 25), s. 35-36.
- ⁷⁹ Justin Václav Prášek, Brandýs nad Labem II. (pozn. 1), s. 41.
- ⁸⁰ Ibidem, s. 36.
- ⁸¹ Emanuel Poche, Umělecké památky (pozn. 10), s. 117.
- ⁸² Jarmila Krčálová, Matteo Borgorelli (pozn. 25), s. 37.
- ⁸³ Emanuel Poche, Umělecké památky (pozn. 10), s. 37.
- ⁸⁴ Jarmila Krčálová, Matteo Borgorelli (pozn. 25), s. 37.
- ⁸⁵ Ibidem, s. 39.
- ⁸⁶ Ibidem, s. 39.
- ⁸⁷ Antonín Podlaha, *Soupis památek uměleckých a historických v politickém okresu karlínském XV.*, Praha 1901, s. 124.
- ⁸⁸ Emanuel Poche, Umělecké památky Čech 1, Praha 1977, s. 117.
- ⁸⁹ Ibidem, s. 117.
- ⁸⁹ Jarmila Krčálová, Matteo Borgorelli (pozn. 25), s. 37.
- ⁹⁰ Ibidem, s. 37.
- ⁹¹ Emanuel Poche, Umělecké památky Čech 1, (pozn. 88), s. 117.
- ⁹² Ibidem, s. 177.

- ⁹³ Pavel Kalina, *Dějiny středověké architektury*, Brno 2005, s. 9.
- ⁹⁴ Jarmila Krčálová, Kostelní stavby Mattea Borgorelliho, *Umění 3*, 1955, s. 139-152, cit. 139.
- ⁹⁵ Ibidem, s. 139.
- ⁹⁶ Emanuel Poche, Umělecké památky Čech 2, Praha 1978, s. 109.
- ⁹⁷ Ibidem, s. 538.
- ⁹⁸ Emanuel Poche, Umělecké památky Čech 2, (pozn. 96), s. 367.
- ⁹⁹ Emanuel Poche, Umělecké památky Čech 3, Praha 1980, s. 399.
- ¹⁰⁰ Ibidem, s. 435-436.
- ¹⁰¹ Jarmila Krčálová, Matteo Borgorelli (pozn. 25), s. 42.
- ¹⁰² Emanuel Poche, Umělecké památky Čech 3, (pozn. 99), s. 126.
Ibidem, s. 126-127.
- Jarmila Krčálová, Matteo Borgorelli (pozn. 25), s. 140.
- ¹⁰⁵ Bohumil Samek, Umělecké památky Moravy a Slezska 2, Praha 1999, s. 358-360.
- ¹⁰⁶ Ondřej Jakubec, *Sakrální architektura nekatolických vyznání v českých zemích 16. a počátku 17. století*. Příspěvek z konference Umění reformace v českých zemích (1380-1620), konané 17.-19. 2. 2010.
- ¹⁰⁷ Ondřej Jakubec, Forma sleduje funkci. Sakrální gotizující církve a architektura renesance na Moravě v průsečíku demonstrace konfesionality a rodových tradic, in: Petr Holý (ed.), *Artis Historia: Sborník studií o dějinách umění a památkové péče*, Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě 2006, s. 68-74, cit. 68.
- ¹⁰⁸ Ivo Hlobil, K diskusi o Stanislavu Thurzovi, in: Milan Tognier (ed.), *Historická Olomouc IX. Tematický sborník příspěvků zaměřených na otázky pronikání renesance a humanismu do českých zemí, zvláště na Moravu a do Olomouce*, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci 1992, s. 49-54, cit. 49.

- ¹⁰⁹ Jan Sedlák, Poznámky khistorizující a pogotické ar chitektuře 16. stoletínaMorav ě,in: *HistorickáOlomoucajejísou časnéproblémyIV* ., Olomouc1984,s.157-172,cit.159.
- ¹¹⁰ Ibidem,s.164.
- ¹¹¹ Ibidem,s.165.
- ¹¹² JarmilaKr čálová,Kostely českéa moravskérenesance,p řispěvek kjejichtypologii, *Umění*29,1970,s.298-332,cit.298.
- ¹¹³ René Huyghe, *Encyklopedie renesance a baroku* , Praha 1970, s. 38.
- ¹¹⁴ JarmilaKr čálová,MatteoBorgorelli(pozn.25),s.100.
- ¹¹⁵ Ibidem,s.100.
- ¹¹⁶ Ibidem,s.101.
- ¹¹⁷ František Bareš , *Soupis památek historických a um ěleckých vpolitickémokresumladoboleslavském* ,Praha1905,s.223.
- ¹¹⁸ JarmilaKr čálová,MatteoBorgorelli(pozn.25),s.102.
- ¹¹⁹ FrantišekBareš,Soupispamátek(pozn.117),s.223 .
- ¹²⁰ MiloslavVlk,Sbor českýchbrat ří.Historie,stavebnívývojaobnova. MladáBoleslav2001,s.15.
- ¹²¹ Ibidem,s.15.
- ¹²² Ibidem,s.16.
- ¹²³ FrantišekBareš,Soupispamátek(pozn.117),s.225 .
- ¹²⁴ Ibidem,s.225.
- ¹²⁵ JarmilaKr čálová,MatteoBorgorelli(pozn.25),s.105-106.
- ¹²⁶ Ibidem,s.106-107.
- ¹²⁷ Ibidem,s.107.
- ¹²⁸ FrantišekBareš,Soupispamátek(pozn.117),s.225 .
- ¹²⁹ Ibidem,s.225.
- ¹³⁰ Ibidem,s.225.
- ¹³¹ EmanuelPoche,Um ělecképamátky ČechII.(pozn.96),s.402.
- ¹³² FrantišekBareš,Soupispamátek(pozn.117),s.225 .
- ¹³³ Ibidem,s.225.

- ¹³⁴ Ibidem,s.226.
- ¹³⁵ Emanuel Poche, Umělecké památky Čech II. (pozn.96), s.402.
- ¹³⁶ Jarmila Krčálová, Matteo Borgorelli (pozn.25), s.105.
- ¹³⁷ Jiří Bartoš - Richard Šípek et.al., Sbor českých bratří - fragmenty textů, Mladá Boleslav 2004.
- ¹³⁸ Ibidem.
- ¹³⁹ Ibidem.
- ¹⁴⁰ Ibidem.
- ¹⁴¹ Claus Merten, Katholischer und protestantischer Kirchenbau, in: Ferdinand Seibt (ed.), *Pro arte: Sborník k poctě Ivo Hlobila*, Praha 2002, s.193-200, cit.168.
- ¹⁴² Ibidem, s.193.
- ¹⁴³ Jarmila Krčálová, Matteo Borgorelli (pozn.25), s.108.
- ¹⁴⁴ Ibidem, s.108.
- ¹⁴⁵ František Bareš, Soutěpamáték (pozn.117), s.191.
- ¹⁴⁶ Jarmila Krčálová, Matteo Borgorelli (pozn.25), s.109.
- ¹⁴⁷ Ibidem, s.109.
- ¹⁴⁸ Viktor Kotrba, Die nachgotische Baukunst (pozn.13), s.320.
- ¹⁴⁹ Ivan Muchka, Idee renesance a její rozšíření v českých zemích, in: Petr Kratochvíl (ed.), *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada. Architektura*, Praha 2009, s.310-388, cit.374-375.
- ¹⁵⁰ Viktor Kotrba, Die nachgotische Baukunst (pozn.13), s.317.
- ¹⁵¹ Jaromír Homolka, Královská kaple Všechných svatých na Pražském Hradě, in: Dalibor Pátek (ed.), *Pro arte: Sborník k poctě Ivo Hlobila*, Praha 2002, s.141-146, cit.141.
- ¹⁵² Jarmila Krčálová, Kostely české a moravské renesance, příspěvek k jejich typologii, *Umění* 29, 1970, s.298-332, cit.22.
- ¹⁵³ Ibidem, s.6.
- ¹⁵⁴ Bohumil Samek, Umělecké památky Moravy a Slezska 2, Praha 1999, s.622-623.

- ¹⁵⁵ Jaromír Homolka, Královská kaple Všech svatých (pozn. 151), s. 142.
- ¹⁵⁶ Jarmila Krčálová, Matteo Borgorelli (pozn. 25), s. 111.
- ¹⁵⁷ Ibidem, s. 112.
- ¹⁵⁸ Ibidem.
- ¹⁵⁹ Ibidem.
- ¹⁶⁰ Ibidem, s. 113.
- ¹⁶¹ Jarmila Krčálová, Kostely české moravské (pozn. 152), s. 22.
- ¹⁶² Miloslav Vlček, Sbor českých bratří (pozn. 120), s. 12-13.
- ¹⁶³ Martina Kratochvílová, Receptce a transformace protestantské ikonografie. Lounský graduál Jana Táborského, *Umění LIII*, 2005, s. 444-464, cit. 451-452.
- ¹⁶⁴ Ibidem.
- ¹⁶⁵ Ibidem, s. 454.
- ¹⁶⁶ Ivan Muchka, *Architektura renesance*, Praha 2001, s. 33.
- ¹⁶⁷ Ondřej Jakubec, Sebastiano Serlio a renesanční architektura (pozn. 16), s. 96.
- ¹⁶⁸ Ibidem.
- ¹⁶⁹ Miloslav Vlček, Sbor českých bratří (pozn. 120), s. 13.
- ¹⁷⁰ Městský kostel sv. Jiří v Horně (1594-1596) halová stavba, interiér kostela má profánní charakter a vypovídá o šlechtickém staviteli. Je zdedvojitou funkcí stavby, na jedné straně vyjadřuje náboženskou ideji a na straně druhé je jeho obsah politický. Užití hrotitých oken, jako projev nachgotik, prezentace stavovské svobody. Renate Holzschuh-Hofer, *Kirchenbau und Grabdenkmäler*, In: *Adel im Wandel. Politik-Kultur-Konfession 1500-1700*. Kat. der NÖ Landesmuseums, N.F., Nr. 251, Wien 1990, s. 91-111, cit. 93-94.
- ¹⁷¹ Miloslav Vlček, Sbor českých bratří (pozn. 120), s. 14.
- ¹⁷² Jarmila Krčálová, Matteo Borgorelli (pozn. 25), s. 114.
- ¹⁷³ Ibidem.

- ¹⁷⁴ Ondřej Jakubec, *Sakrální architektura nekatolických vyznání v českých zemích 16. a počátku 17. století*. Příspěvek na konferenci Umění reformace v českých zemích (1380-1620), konané 17.-19. 2. 2010.
- ¹⁷⁵ Jarmila Krčálová, *Kostely české a moravské* (pozn. 152), s. 19.
- ¹⁷⁶ *Ibidem*, s. 20.
- ¹⁷⁷ Miloslav Vlček, *Sbor českých bratří* (pozn. 20), s. 14.
- ¹⁷⁸ *Ibidem*.
- ¹⁷⁹ Jarmila Krčálová, *Matteo Borgorelli* (pozn. 25), s. 117.
- ¹⁸⁰ *Ibidem*.
- ¹⁸¹ Hugh Casson, *Dějiny architektury*, Praha 1993, s. 80.
- ¹⁸² Jan Sedlák, *Poznámky k historizující a neogotické architektuře* (pozn. 109), s. 164.
- ¹⁸³ Miloslav Vlček, *Sbor českých bratří* (pozn. 20), s. 11-12.
- ¹⁸⁴ Viktor Kotrba, *Dienachgotische Baukunst* (pozn. 13), s. 319.
- ¹⁸⁵ Pavel Kalina, *Benedikt Ried* (pozn. 19), s. 13-14.
- ¹⁸⁶ Viktor Kotrba, *Dienachgotische Baukunst* (pozn. 13), s. 312.
- ¹⁸⁷ *Ibidem*.
- ¹⁸⁸ Michael Schmidt, *Reverentia und Magnificentia. Historizität in der Architektur Süddeutschlands. Österreichs und Böhmens vom 14. bis 17. Jahrhundert*, Regensburg 1999, s. 130-131.
- ¹⁸⁹ *Ibidem*.
- ¹⁹⁰ Viktor Kotrba, *Česká barokní gotika. Dílo Jana Santiniho – Aichla*, Praha 1978, s. 9.
- ¹⁹¹ *Ibidem*, s. 11.
- ¹⁹² *Ibidem*, s. 12.
- ¹⁹³ *Ibidem*, s. 20.
- ¹⁹⁴ Michael Hesse, *Von der Neogotik zur Neugotik. Die Auseinandersetzung mit der Gotik in der französischen Sakralarchitektur des 16., 17. und 18. Jhdts.*, Frankfurt a. M.-Bern-New York 1984, s. 15.

- ¹⁹⁵ ViktroKotrba, Českábaroknígotika(pozn.188),s.21.
- ¹⁹⁶ Ibidem,s.27.
- ¹⁹⁷ EmanuelPoche,Um ělecképamátky ČechII.(pozn.96),s.401.
- ¹⁹⁸ JarmilaKr čálová,Kostely českéamoravské(pozn.152),s.14.
- ¹⁹⁹ JarmilaKr čálová,MatteoBorgorelli(pozn.25),s.121-122.
- ²⁰⁰ JarmilaKr čálová,Kostely českéamoravské(pozn.152),s.19-20.
- ²⁰¹ OndřejJakubec,Pogotickéum ění(heslo)(pozn.14),s.602.
- ²⁰² IvanMuchka,Idearenesanceajejírozší ění(pozn.149),s.373.
- ²⁰³ OndřejJakubec,Formasledujefunkci(pozn.15),s.69.
- ²⁰⁴ IvanMuchka,Idearenesanceajejírozší ění(pozn.149),s.369.
- ²⁰⁵ HellmutLorenz, Spätgotikund Renaissance in Mittel europa (pozn. 17),s.31-47.
- ²⁰⁶ Ibidem,s.31-33.
- ²⁰⁷ Pavel Kalina, Leon Battista Alberti a Benedikt Ried (pozn. 18), s. 37.
- ²⁰⁸ HellmutLorenz, Spätgotikund Renaissance in Mittel europa (pozn. 17),s.34.
- ²⁰⁹ Ibidem,s.35.
- ²¹⁰ Ibidem,s.44.
- ²¹¹ Ibidem,s.45.
- ²¹² MilenaBartlová,Conflict,Tolerance(pozn.22),s. 255-266.

Literatura:chronologicképo řadí

Justin Václav Prášek, *Brandejs nad Labem, město panství a okres I-III.*, Praha 1875.

Justin Václav Prášek, *Okres Brandejský nad Labem: Nástin historicko - archaologický*, Praha 1875.

Klement Borový, *Martin Medek, arcibiskup pražský*, Praha 1877.

Jan Křtitel Votka, *Památky staroboleslavské: Prvotní vývoj a význam úcty svatováclavské v Čechách*, Praha 1879.

Josef Braniš, *Dějiny střeďověkéhou měnív Čechách*, Praha 1892.

August Sedláček, *Hrady, zámky a tvrze království Českého*, Praha 1895.

Zikmund Winter, *Život církevní v Čechách: kulturně historický obraz z XV. a XVI. století*, Praha 1895.

Antonín Podlaha, *Soupis památek uměleckých a historických v politickém okresu karlínském XV.*, Praha 1901

František Bareš, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu mlado-boleslavském*, Praha 1905.

Justin Václav Prášek, *Království české 1., střeďní Čechy*, Praha 1907.

Antonín Podlaha, *Soupis památek historických a uměleckých vkrálovství českém od pravěku do počátku 19. stol. vpolitickém okresu českobrodském*, Praha 1907.

Bohumil Matějka, *Soupis památek historických a uměleckých vkrálovství českém od pravěku do počátku 19. stol. vpolitickém okresulitomyšském*, Praha 1908.

Josef Vítězslav Šimák, *Soupis památek historických a uměleckých vkrálovství českém od pravěku do počátku 19. stol. vpolitickém okresu turnovském*, Praha 1909.

Zikmund Winter, *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách*, Praha 1909.

Jacob Christoph Burckhardt, *Kultura renesanční doby v Itálii*, Praha 1912.

Ferdinand Hrejsa, *Česká konfese, její vznik, podstata a dějiny*, Praha 1912.

Zikmund Winter, *Český průmysl a obchod v 16. věku*, Praha 1912.

Julius Baum, *Baukunst und dekorative Plastik der Frührenaissance in Italien*, Stuttgart 1920.

František Bareš, *Průvodce po Mladé Boleslavi a okolí*, Mladá Boleslav 1920.

Zdeněk Wirth, *Antonín Wiehla česká renesance*, Praha 1921.

František Bareš, *Paměti města Mladé Boleslavi I* ., Mladá Boleslav 1921.

Jindřich Schiller, *Jednotabratrská: Jejichu čenía řád*, Praha 1921.

Václav Gregora, *Umění a stavitelské památky vBoleslavsku* , Mladá Boleslav 1922.

Antonín Matějček, *DějepisuměníIII.*, Praha 1924.

Paul Schubring, *DieKunstderHochrenaissanceinItalien* , Berlín 1926.

Antonín Matějček, *DějepisuměníIII.* ., Praha 1927.

Karl Horst, *DieArchitekturderdeutschenReneissance* , Berlin 1928.

Antonín Matějček, *DějepisuměníIV.* ., Praha 1929.

Hans Willich-Paul Zucker, *Baukunst der Renaissance in Italien* , Wildpark-Potsdam 1929.

Ferdinand Hrejsa, *Die evangelische Kirche der böhmischen Brüder* , Praha 1931.

Ročenka Okresní jednoty musejní vBrandýse nad Labem , Brandýs nad Labem 1931.

Jiří Bydžovský Kezelius, *Kronika mladoboleslavská*, Mladá Boleslav 1935.

Václav Vojíšek, *Znejstarších dějin města Brandýsa nad Labem*,
Brandýs nad Labem: Okresní jednotna muzejní 1937.

Čeněk Zíbrt, *Z dějin českého knihtiska řství*, Mladá Boleslav 1939.

Olga Frejková, *Palladianismus v české renesanci*, Praha 1941

Max Dvořák, *Italské umění od renesance ke baroku*, Praha 1946.

Dobroslav Líbal, *Pražské gotické kostely*, Praha 1946.

Dobroslav Líbal, *Gotická architektura v Čechách a na Moravě*, Praha
1948.

Dobroslav Líbal, *České umění gotické l., stavitelství*, Praha 1949.

Rudolf Wittkower, *Architectural principles in the age of humanism*,
London 1949.

Amedeo Molnár, *Boleslavští bratři*, Praha 1952.

Jarmila Krčálová, *Matteo Borgorellia jeho stavební činnost v Čechách*,
Praha 1952.

Bohuslav Syrový, *Vývoj architektury v renesanční Itálii*, Praha 1953.

Jarmila Krčálová, *Italské podněty v renesančním umění českých
zemích*, *Umění* 33, 1954, s. 54-82.

Jarmila Krčálová, *Zámek v Brandýse nad Labem*, *Umění* 2, 1954, s.
136-152.

Giacomo Barozzi da Vignola, *Pravidla pěti řádů*, Praha 1954.

Jarmila Krčálová, Kostelní stavby Mattea Borgorelliho, *Umění* 3, 1955, s. 139-152.

Rudolf Říčan–Amedeo Molnár, *Jednotabratrská 1457–1957. Sborník k pětistému výročí založení*, Praha 1956

Leone Battista Alberti, *Deset knih o stavitelství*, Praha 1956.

Rudolf Říčan, *Dějiny Jednoty bratrské*, Praha 1957.

František Kubišta, *Dějiny umění středověku a části novověku 2. díl*, Praha 1958.

Eva Šamánková, *Architektura české renesance*, Praha 1961.

Viktor Kotrba, Historismus a počátky památkové péče v českých zemích v době barokní, in: *Staletá Praha 2*, 1966, s. 22-36.

Jarmila Vacková, Podoby porůční anachronismu, *Umění* 16, 1968, s. 379-394.

Jiřina Hořejší, Tvůrčí pozdně středověkých historismů, *Umění* 17, 1969, 109-130.

Ivo Kořán, Ohlasy českého gotického umění v baroku, in: Jaroslav Pešina (red.), *České gotické umění 1350-1420*, Praha 1970, s. 351-361.

René Huyghe, *Encyklopedie umění renesance a baroku*, Praha 1970.

Viktor Kotrba, Die nachgotische Baukunst Böhmens zur Zeit Rudolfs II., *Umění* 18, 1970, s. 298-332.

Ludwig H. Heydenreich - Wolfgang Lotz, *Architecture in Italy 1400 to 1600*, Harmondsworth, 1974.

Jarmila Krčálová, *Centrální stavby české renesance*, Praha 1976.

Emanuel Poche, *Umělecké památky Čech 1., A-J*, Praha 1977.

Emanuel Poche, *Umělecké památky Čech 2., K-O*, Praha 1978.

Viktor Kotrba, *Česká barokní gotika. Dílo Jana Santiniho-Aichla*, Praha 1978.

Hermann Hipp, *Studien zur Nachgotik des 16. und 17. Jahrhunderts in Deutschland, Böhmen, Österreich und der Schweiz*, 1-3 Hannover 1979.

Peter Murray, *Die Architektur der Renaissance in Italien*, Stuttgart, 1980.

Jarmila Krčálová, Kostely české a moravské renesance, příspěvek k jejich typologii, *Umění* 29, 1981, s. 1-37.

Jan Sedlák, Poznámky k historizující a pogo tické architektuře 16. století na Moravě, in: *Historická Olomouč a její současné problémy IV.*, Olomouc 1984, s. 157-172.

Michael Hesse, *Von der Nachgotik zur Neugotik. Die Auseinandersetzung mit der Gotik in der französischen Sakralarchitektur des 16., 17. und 18. Jhdts.*, Frankfurt a. M. - Bern - New York 1984.

Zdeněk Kárník, *Památky stavebního řemesla v Čechách*, Praha 1985.

Jarmila Krčálová, *Renesanční stavby Baldassara Maggiho v Čechách a na Moravě*, Praha 1986.

Pavel Preiss, *Italští umělci v Praze: Renesance, manýrismus, baroko*, Praha 1986.

Milada Vilímková, *Stavitelé paláců a chrámů: Kryštof a Kilián Ignác Dientzenhoferové*, Praha 1986.

Vojtěch Birnbaum, *Vývojové zákonitosti umění*, Praha 1987.

Miroslav Brožovský, *Mělník: Státní zámek památkový území a okolí*, Praha 1987.

Jarmila Krčálová, *Renesanční architektura v Čechách a na Moravě*, in: Taťána Petrasová (ed.) - Helena Lorenzová (ed.), *Dějiny českého výtvarného umění II/1*, Praha 1989.

Nikolaus Pevsner, *Europäische Architektur: Von den Anfängen bis zur Gegenwart*, München 1989.

Renate Holzschuh-Hofer, *Kirchenbau und Grabdenkmäler*, in: *Adel im Wandel. Politik-Kultur-Konfession 1500-1700*. Kat. der NÖ Landesmuseums, N.F., Nr. 251, Wien 1990.

Jaroslav Kadlec, *Přehled českých církevních dějin*, Praha 1991.

Jaroslav Pánek, *Zápas o Českou konfesi*, Praha 1991.

Jiří Otter, *Die erste vereinigte Kirche im Herzen Europas*, Praha 1991.

Ivo Hlobil, K diskusi o Stanislavu Thurzovi, in: Milan Togner (ed.), *Historická Olomouc IX . Tematický sborník p řispěvků zaměřených k otázkám pronikání renesance a humanismu do českých zemí, zvláště na Moravu a do Olomouce*, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci 1992, s. 49-54.

Hugh Casson, *Dějiny architektury*, Praha 1993.

Bruce Boucher, *Palladio: Der Architekt in seiner Zeit*, München 1994.

Maria Luisa Gatti Perer, *La basilica di S. Ambrogio: il tempio ininterrotto*, Milano 1995.

T. Da Costa Kaufmann, *Court, Cloister and City. The Art and Culture of Central Europe 1450-1800*, London 1995 .

Peter Burke, *Italská renesance: kultura a společnost v Itálii*, Praha 1996.

Giuliano Procacci, *Dějiny Itálie*, Praha 1997.

Susie Boultonová - Christopher Calting, *Benátky a Veneto*, Praha 1998.

Wilfried Koch, *Evropská architektura: Encyklopedie evropské architektury od antiky po současnost*, Praha 1998.

August Sedláček, *Hrady, zámky a tvrze království České* 15. díl, Praha 1998.

Bohumil Samek, *Umělecké památky Moravy a Slezska* 2, Praha 1999.

Karel Kibic, *Dějiny architektury III. Architektura renesanční a barokní*, Praha 1999.

Ottův slovník naučný, díl XIV., *Kraj čij-Ligustrum*, Praha 1999.

Michael Schmidt, *Reverentia und Magnificentia. Historizität in der Architektur Süddeutschlands. Österreichs und Böhmens vom 14. bis 17. Jahrhundert*, Regensburg 1999.

Klaus Niehr, *Gotikbilder - Gotiktheorien. Studien zur Wahrnehmung und Erforschung mittelalterlicher Architektur in Deutschland zwischen ca. 1750 und 1850*, Berlin 1999.

Miloslav Vlček, *Sbor českých bratří, historie, stavební vývoj a obnova*, Mladá Boleslav 2001.

Josef Macek, *Víra a zbožnost jagellonského hradu*, Praha 2001

Alice Dubská et al. (eds.), *Kdo byl kdo proslulí návštěvníci*, Praha 2001.

Ivan Muchka, *Architektura renesanční*, Praha 2001.

Jan Royt, Utrakvistická ikonografie v Čechách 15. a první polovina 16. století, in: Dalibor Prix (ed.), *Pro arte: Sborník k poctě Ivo Hlobila*, Praha 2002, s. 193-200.

Ota Halama, *Otázka svatých v české reformaci. Její proměny od doby Karla IV. do doby České konfese*, Brno 2002.

Jaromír Homolka, Královská kaple Všech svatých na Pražském hradě, in: Dalibor Prix (ed.), *Pro arte: Sborník k poctě Ivo Hlobila*, Praha 2002, s. 141-146.

František Šmahel, *Mezi středověkem a renesancí*, Praha 2002.

Ondřej Jakubec, *Kulturní prostředí a mecenáš olomouckých biskupů v potridentské době. Umělecké objednávky biskupů v letech 1553-1598, jejich význam a funkce*, Olomouc 2003.

Zdeněk V. David, *Finding the middle way. The Utrakquists' liberal challenge to Rome and Luther*, Washington 2003.

Hellmut Lorenz, Spätgotik und Renaissance in Mitteleuropa – Ein Stil zwischen den Stilen“, in: Evelin Wetter, (Hg.), *Die Länder der böhmischen Krone und ihre Nachbarn zur Zeit der Jagellonenkönige (1471-1526). Kunst – Kultur – Geschichte, Studien zur Jagellonica Lipsiensia Bd. 2*, Ostfildern 2004, s. 31-47.

Karel Herčík, *Čtení o Mladé Boleslavi*, Mladá Boleslav 2004.

Christoph Höcker, *Architektura*, Brno 2004.

Pavel Vlček (ed.), *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004.

Daniilo Reato, *Benátky*, Praha 2004.

Liselotte Ungers, *O architektě: Životy, díla, teorie*, Praha 2004.

Jiří Bartoš-Richard Šípek et al., *Sbor českých bratří-fragmenty textů*, Mladá Boleslav 2004.

Martina Kratochvílová, *Recepce a transformace protestantské ikonografie. Lounský graduál Jana Táborského*, *Umění LIII*, 2005, s. 444-464.

Pavel Kalina, Leon Battista Alberti a Benedikt Riedl, in: Ladislav Daniel et al. (eds.), *Italská renesance a baroko ve střední Evropě. Příspěvek z mezinárodní konference Olomouc 17.–18. října 2003*, Univerzita Palackého v Olomouci 2005.

Milena Bartlová, *Conflict, Tolerance, Representation, and Competition: A Confessional profile of Bohemian Late Gothic Art*, in: Zdeněk V. David – David R. Holeton (eds.), *The Bohemian Reformation and Religious Practice 5*, Prague 2005, s. 255-265.

Milena Bartlová, „Upálení sv. Jana Husa“ na malovaných křídlech utrakvistického oltáře z Roudníka, *Umění LIII*, 2005, s. 427-443.

Miroslav Šnaibek, *Putování brandýskou historií*, Brandýs nad Labem-Stará Boleslav 2005.

Šlechta a panství na Mělnicku v raném novověku, Mělník 2005.

Pavel Kalina, *Dějiny středověké architektury*, Brno 2005

Ondřej Jakubec, Sebastiano Serlio a renesanční architektura v českých zemích – několik poznámek, in: Ladislav Daniele et al. (eds.), *Italská renesance a baroko ve střední Evropě. Příspěvek z mezinárodní konference Olomouc 17.–18. října 2003*, Univerzita Palackého v Olomouci 2005, s. 91-105.

Ondřej Jakubec, Pogotické umění (heslo), in: Andrea Horová (ed.), *Nová encyklopedie českého výtvarného umění – Dodatky*, Praha 2006, s. 602-603.

Ondřej Jakubec, Forma sleduje funkci. Sakrální gotizující architektura renesance na Moravě v proužkách demonstrace konfesionality a rodových tradic, in: Petr Holý (ed.), *Artis Historia: Sborník studií o dějinách umění a památkové péči*, Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě 2006, s. 68-74.

Jarmila Krčálová, Borgorelli (heslo), in: Andrea Horová (ed.), *Nová encyklopedie českého výtvarného umění – Dodatky*, Praha 2006, s. 78.

Jan Bažant, *Pražský Belvedere severská renesance*, Praha 2006.

Martina Kratochvílová, Mezi anachronismem a historiismem. Nové pohledy na českou renesanční knižní malířství, *Umění LV*, 2007, s. 274-285.

Amedeo Molnár, *Narozhraní věků: Cesty reformace*, Praha 2007.

Rolf C. Wirtz, *Florence*, Praha 2007.

Eva Fajmanová, *Kapličky v Brandýse nad Labem-Staré Boleslavi*,
Brandýs nad Labem 2008.

Pavel Kalina, *Benedikt Ried a počátky záalpské renesance*, Praha
2009.

Ivan Muchka, *Idea renesance a její rozšíření v českých zemích*, in:
Petr Kratochvíl (ed.), *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada.
Architektura*, Praha 2009, s. 310-388, cit. 374-375.

Kateřina Horníčková (ed.), *Umění české reformace*, Praha 2010.

Ondřej Jakubec, *Sakrální architektura nekatolických vyznání v českých
zemích 16. a počátku 17. století*. Příspěvek na konferenci *Umění
reformace v českých zemích (1380-1620)*, konané 17.-19.2.2010.

Elektronický zdroj:

Nejstarší kronika města Brandýsa nad Labem do roku 1950, CD
v majetku knihovny Eduarda Petišky v Brandýse nad Labem.

<http://www.hrady.cz>, vyhledáno 29.5.2009.

<http://dejinyarchi.cz>, vyhledáno 29.5.2009.

<http://www.invenicetoday.com>, vyhledáno 29.5.2009.

Literatura: abecední po řadí

Leon Battista Alberti, *Deset knih o stavitelství*, Praha 1956.

František Bareš, *Soupis památek historických a uměleckých v politickémokresu mladoboleslavském*, Praha 1905.

František Bareš, *Průvodce po Mladé Boleslavi a okolí*, Mladá Boleslav 1920.

František Bareš, *Paměti města Mladé Boleslavi I*, Mladá Boleslav 1921.

Milena Bartlová, Conflict, Tolerance, Representation, and Competition: A Confessional profile of Bohemian Late Gothic Art, in: Zdeněk V. David – David R. Holeton (eds.), *The Bohemian Reformation and Religious Practice*, Prague 2005, s. 255-265.

Milena Bartlová, „Upálení sv. Jana Husa“ na malovaných křídlech utrakvistického oltáře z Roudníka, *Umění* LIII, 2005, s. 427-443.

Jiří Bartoš - Richard Šípek et al., Sbor českých bratří - fragmenty textů, Mladá Boleslav 2004.

Julius Baum, *Baukunst und dekorative Plastik der Frührenaissance in Italien*, Stuttgart 1920.

Jan Bažant, *Pražský Belveder a severská renesance*, Praha 2006.

Vojtěch Birnbaum, *Vývojová zákonitost umění*, Praha 1987.

Klement Borový, *Martin Medek, arcibiskup pražský*, Praha 1877.

Bruce Boucher, *Palladio: Der Architekt in seiner Zeit*, München 1994.

Susie Boultonová - Christopher Calting, *Benátky a Veneto*, Praha 1998.

Josef Braniš, *Dějiny střešních řádů v Čechách*, Praha 1892.

Miroslav Brožovský, *Mělník: Státní zámek památky města a okolí*, Praha 1987.

Jacob Christoph Burckhardt, *Kultura renesanční doby v Itálii*, Praha 1912.

Peter Burke, *Italská renesance: kultura a společnost v Itálii*, Praha 1996.

Zdeněk V. David, *Finding the middle way. The Utraquists' liberal challenge to Rome and Luther*, Washington 2003.

Hugh Casson, *Dějiny architektury*, Praha 1993.

Alice Dubská et al. (eds.), *Kdo byl kdo proslulí návštěvníci*, Praha 2001.

Max Dvořák, *Italské umění od renesance ke baroku*, Praha 1946.

Eva Fajmanová, *Kapličky v Brandýse nad Labem-Staré Boleslavi*, Brandýs nad Labem 2008.

Olga Frejková, *Palladianismus v české renesanci*, Praha 1941.

Václav Gregora, *Umění a stavitelské památky v Boleslavsku*, Mladá Boleslav 1922.

Ota Halama, *Otázka svatých v české reformaci. Její proměny od doby Karla IV. do doby České konfese*, Brno 2002.

Karel Herčík, *Čtení o Mladé Boleslavi*, Mladá Boleslav 2004.

Michael Hesse, *Von der Nachgotik zur Neugotik. Die Auseinandersetzung mit der Gotik in der französischen Sakralarchitektur des 16., 17. und 18. Jhdts.*, Frankfurt a. M. - Bern - New York 1984.

Ludwig H. Heydenreich-Wolfgang Lotz, *Architecture in Italy 1400 to 1600*, Harmondsworth, 1974.

Hermann Hipp, *Studien zur Nachgotik des 16. und 17. Jahrhunderts in Deutschland, Böhmen, Österreich und der Schweiz*, 1-3 Hannover 1979.

Ivo Hlobil, K diskusi o Stanislavu Thurzovi, in: Milan Togner (ed.), *Historická Olomouc IX. Tématický sborník p řispěvků zaměřených k otázkám pronikání renesance a humanismu do českých zemí, zvláště na Moravu a do Olomouce*, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci 1992, s. 49-54.

Christoph Höcker, *Architektura*, Brno 2004.

RenateHolzschuh-Hofer , KirchenbauundGrabdenmäler,In: *Adelimpl Wandel. Politik-Kultur-Konfession 1500-1700.* Kat. der NÖ Landesmuseums,N.F.,Nr.251,Wien1990.

JaromírHomolka,KrálovskákapleVšechsvatýchnaPražskémHradě, in: Dalibor Prix(ed.), *Pro arte: Sborník k poctě Ivo Hlobila* ,Praha2002, s.141-146.

KateřinaHorníčková(ed.), *Umění české reformace*, Praha2010.

KarlHorst, *Die Architektur der deutschen Renaissance* ,Berlin1928.

JiřinaHořejší,Tvář pozdně středověkých historismů, *Umění 17* ,1969, 109-130.

FerdinandHrejsa, *Česká konfese, její vznik, podstata a dějiny*, Praha 1912.

Ferdinand Hrejsa, *Die evangelische Kirche der böhmischen Brüder* , Praha1931.

RenéHuyghe, *Encyklopedieumění renesance a baroku* ,Praha1970.

Ondřej Jakubec, Sebastiano Serlio a renesanční architektura v českých zemích – několik poznámek, in: Ladislav Daniele et al.(eds.), *Italská renesance a baroko ve střední Evropě. Příspěvek z mezinárodní konference Olomouc 17. – 18. října 2003*, Univerzita Palackého v Olomouci2005,s.91-105.

Ondřej Jakubec, Pogotické umění (heslo), in: Anděla Horová (ed.), *Nová encyklopedie českého výtvarného umění - Dodatky*, Praha 2006, s.602-603.

Ondřej Jakubec, Forma sleduje funkci. Sakrální gotizující architektura renesance na Moravě vprůsečíků demonstrace konfesionality a rodových tradic, in: Petr Holý (ed.), *Artis Historia: Sborník studií o dějinách umění a památkové péči*, Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě 2006, s.68-74.

Ondřej Jakubec, *Kulturní prostředí a mecenáš olomouckých biskupů v potridentské době. Umělecké objednávky biskupů v letech 1553-1598, jejich význam a funkce*, Olomouc 2003.

Ondřej Jakubec, *Sakrální architektura nekatolických vyznání v českých zemích 16. a počátku 17. století*. Příspěvek na konferenci Umění reformace v českých zemích (1380-1620), konané 17.-19.2.2010.

Jaroslav Kadlec, *Přehled českých církevních dějin*, Praha 1991.

Pavel Kalina, Leon Battista Alberti a Benedikt Ried, in: Ladislav Daniel et al. (eds.), *Italská renesance a baroko v střední Evropě. Příspěvek z mezinárodní konference Olomouc 17. – 18. října 2003*, Univerzita Palackého v Olomouci 2005.

Pavel Kalina, *Dějiny středověké architektury*, Brno 2005.

Pavel Kalina, *Benedikt Ried a počátky západní renesance*, Praha 2009.

Zdeněk Kárník, *Památky středních Čech*, Praha 1985.

T. Da Costa Kaufmann, *Court, Cloister and City. The Art and Culture of Central Europe 1450-1800*, London 1995.

Jiří Bydžovský Kezelius, *Kronika mladoboleslavská*, Mladá Boleslav 1935.

Karel Kibic, *Dějiny architektury III. Architektura renesanční a barokní*, Praha 1999.

Wilfried Koch, *Evropská architektura: Encyklopedie evropské architektury od antiky po současnost*, Praha 1998.

Ivo Kořán, Ohlasy čes. gotického umění v baroku, in: Jaroslav Pešina (red.), *České gotické umění 1350-1420*, Praha 1970, s. 351-361.

Viktor Kotrba, Historismus a počátky památkové péče v českých zemích v době barokní, in: *Stoletá Praha 2*, 1966, s. 22-36.

Viktor Kotrba, Die nachgotische Baukunst Böhmens zur Zeit Rudolfs II., *Umění 18*, 1970, s. 298-332.

Viktor Kotrba, *Česká barokní gotika. Dílo Jana Santiniho-Aichla*, Praha 1978.

Martina Kratochvílová, Recepce a transformace protestantské ikonografie. Lounský graduál Jana Táborského, *Umění LIII*, 2005, s. 444-464.

Martina Kratochvílová, Mezi anachronismem a histori smem. Nové pohledy na české renesanční knižní malířství, *Umění LV*, 2007, s. 274-285.

Jarmila Krčálová, *Matteo Borgorelli a jeho stavební činnost v Čechách*, Praha 1952.

Jarmila Krčálová, Italské podněty v renesančním umění českých zemích, *Umění* 33, 1954, s. 54-82.

Jarmila Krčálová, Zámek v Brandýse nad Labem, *Umění* 2, 1954, s. 136-152.

Jarmila Krčálová, Kostelní stavby Mattea Borgorelliho, *Umění* 3, 1955, s. 139-152.

Jarmila Krčálová, *Centrální stavby české renesance*, Praha 1976.

Jarmila Krčálová, Kostely české a moravské renesance, příspěvek k jejich typologii, *Umění* 29, 1981, s. 1-37.

Jarmila Krčálová, *Renesanční stavby Baldassara Maggiho v Čechách a na Moravě*, Praha 1986.

Jarmila Krčálová, Renesanční architektura v Čechách a na Moravě, in: Taťána Petrasová (ed.)-Helena Lorenzová (ed.), *Dějiny českého výtvarného umění II/1*, Praha 1989.

Jarmila Krčálová, Borgorelli (heslo), in: Andrea Horová (ed.), *Nová encyklopedie českého výtvarného umění – Dodatky*, Praha 2006, s. 78.

Dobroslav Líbal, *Pražské gotické kostely*, Praha 1946.

Dobroslav Líbal, *Gotická architektura v Čechách a na Moravě*, Praha 1948.

Dobroslav Líbal, *České umění gotické l., stavitelství*, Praha 1949.

Hellmut Lorenz, Spätgotik und Renaissance in Mitteleuropa – Ein „Stil zwischen den Stilen“?, in: Evelin Wett er, (Hg.), *Die Länder der böhmischen Krone und ihre Nachbarn zur Zeit der Jagellonenkönige (1471-1526). Kunst – Kultur – Geschichte*, Studia Jagellonica Lipsiens Bd. 2, Ostfildern 2004, s. 31-47.

Josef Macek, *Víra a zbožnost jagellonské hvoře*, Praha 2001

Antonín Matějček, *Dějepis umění I.*, Praha 1924.

Antonín Matějček, *Dějepis umění III.*, Praha 1927.

Antonín Matějček, *Dějepis umění IV.*, Praha 1929.

Bohumil Matějka, *Soupis památek historických a uměleckých v království českém od pravěku do počátku 19. stol. v politickém okresu litomyšském*, Praha 1908.

Amedeo Molnár, *Boleslavští bratři*, Praha 1952.

Amedeo Molnár, *Narozhraní věků: Cesty reformace*, Praha 2007.

Ivan Muchka, *Architektura renesanční*, Praha 2001.

Ivan Muchka, *Idea renesance a její rozšíření v českých zemích*, in: Petr Kratochvíl (ed.), *Velké dějiny země České. Tématická řada. Architektura*, Praha 2009, s. 310-388, cit. 374-375.

Peter Murray, *Die Architektur der Renaissance in Italien*, Stuttgart, 1980.

Klaus Niehr, *Gotikbilder - Gotiktheorien. Studien zur Wahrnehmung und Erforschung mittelalterlicher Architektur in Deutschland zwischen ca. 1750 und 1850*, Berlin 1999.

Jiří Otter, *Die erste vereinigte Kirche im Herzen Europas*, Praha 1991.

Ottův slovník naučný, díl XIV., Kraj čij-Ligustrum, Praha 1999.

Jaroslav Pánek, *Zápaso Českou konfesi*, Praha 1991.

Maria Luisa Gatti Perer, *La basilica di S. Ambrogio: il tempio ininterrotto*, Milano 1995.

Nikolaus Pevsner, *Europäische Architektur: Von den Anfängen bis zur Gegenwart*, München 1989.

Antonín Podlaha, *Soupis památek uměleckých a historických v politickém okresu karlínském XV.*, Praha 1901.

Antonín Podlaha, *Soupis památek historických a uměleckých v království českém od pravěku do počátku 19. stol. v politickém okresu českobrodském*, Praha 1907.

Emanuel Poche, *Umělecké památky Čech 1., A-J*, Praha 1977.

Emanuel Poche, *Umělecké památky Čech 2., K-O*, Praha 1978.

Justin Václav Prášek, *Brandejs nad Labem, město panství a okres I-III.*, Praha 1875.

Justin Václav Prášek, *Okres Brandejský nad Labem: Nástin historicko-archaeologický*, Praha 1875.

Justin Václav Prášek, *Království české 1., st. řední Čechy*, Praha 1907.

Pavel Preiss, *Italští umělci v Praze: Renesance, manýrismus, baroko*, Praha 1986.

Giuliano Procacci, *Dějiny Itálie*, Praha 1997.

Danilo Reato, *Benátky*, Praha 2004.

Jan Royt, *Utrakvistická ikonografie v Čechách 15. a první polovina 16. století*, in: Dalibor Píx (ed.), *Pro arte: Sborník k počt ě Ivo Hlobila*, Praha 2002, s. 193-200.

Rudolf Říčan – Amedeo Molnár, *Jednota bratrská 1457 – 1957. Sborník k p ětistému výročí založení*, Praha 1956.

Rudolf Říčan, *D ějiny Jednoty bratrské*, Praha 1957.

Bohumil Samek, *Umělecké památky Moravy a Slezska 2*, Praha 1999.

Jindřich Schiller, *Jednota bratrská: Jejich u ěnění a řád*, Praha 1921.

August Sedláček, *Hrady, zámky a tvrze království Českého*, Praha 1895.

August Sedláček, *Hrady, zámky a tvrze království Českého 15. díl*, Praha 1998.

Jan Sedlák, Poznámky historizující a gotické architektury 16. století Moravy, in: *Historická Olomouč její současné problémy IV*, Olomouc 1984, s. 157-172.

Michael Schmidt, *Reverentia und Magnificentia. Historizität in der Architektur Süddeutschlands. Österreichs und Böhmens vom 14. bis 17. Jahrhundert*, Regensburg 1999.

Paul Schubring, *Die Kunst der Hochrenaissance in Italien*, Berlin 1926.

Bohuslav Syrový, *Vývoj architektury v renesanční Itálii*, Praha 1953.

Eva Šamánková, *Architektura české renesance*, Praha 1961.

Josef Vítězslav Šimák, *Soupis památek historických a uměleckých v království českém od pravěku do po částku 19. stol. v politickém okrese turnovském*, Praha 1909.

Šlechta a panství na Mělnicku v raném novověku, Mělník 2005.

František Šmahel, *Mezi středověkem a renesancí*, Praha 2002.

Miroslav Šnaibek, *Putování brandýskou historií*, Brandýs nad Labem-Stará Boleslav 2005.

Liselotte Ungers, *Architektech: Životy, díla, teorie*, Praha 2004.

Jarmila Vacková, Podoby architektury a anachronismu, *Umění* 16, 1968, s. 379-394.

Giacomo Barozzi da Vignola, *Pravidla čtyř řádů*, Praha 1954.

Milada Vilímková, *Stavitelé paláců a chrámů: Kryštof a Kilián Ignác Dientzenhoferové*, Praha 1986.

Pavel Vlček (ed.), *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004.

Miloslav Vlček, *Sbor českých bratří, historie, stavební vývoj a obnova*, Mladá Boleslav 2001.

Václav Vojíšek, *Znejstarších dějin města Brandýsa nad Labem*, Brandýs nad Labem: Okresní jednotna muzejní 1937.

Jan Křtitel Votka, *Památky staroboleslavské: Prvotní vývoj a význam úcty svatováclavské v Čechách*, Praha 1879.

Zikmund Winter, *Život církevní v Čechách: kulturně historický obraz z XV. a XVI. století*, Praha 1895.

Zikmund Winter, *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách*, Praha 1909.

Zikmund Winter, *Český průmysl a obchod v 16. věku*, Praha 1912.

Zdeněk Wirth, *Antonín Wiehla česká renesance*, Praha 1921.

Čeněk Zíbrt, *Zdějin českého knihtiska řství*, Mladá Boleslav 1939.

Hans Willich-Paul Zucker, *Baukunst der Renaissance in Italien* ,
Wildpark-Potsdam 1929.

Rolf C. Wirtz, *Florence*, Praha 2007.

Rudolf Wittkower, *Architectural principles in the age of humanism* ,
London 1949.

Ročenka Okresní jednoty musejní v Brandýse nad Labem , Brandýs
nad Labem 1931.

Seznamvyobrazení

Obr.1-P ůdoryschrámusv.PavlavBrandýsenadLabem,p řevzato:Justin VáclavPrášek, *BrandejsnadLabem,m ěsto,panstvíaokresII* .,Praha1875.

Obr.2-BrandýsnadLabem,d ěkanskýkostelObrácenísv.Pavla,celkovýpohled naapsidálnízáv ěrasevernípr ůčelí.Foto:autorka

Obr.3-BrandýsnadLabem,d ěkanskýkostelsv.PavlavBrandýsenadLabem, pohlednazápadnípr ůčelí.Foto:autorka

Obr.4-BrandýsnadLabem,d ěkanskýkostelObrácenísv.Pavla,detailnípohledn a západnípr ůčelí.Foto:autorka

Obr.5-BrandýsnadLabem,d ěkanskýkostelObrácenísv.Pavla,pohlednajižní průčelíap ředsíň.Foto:autorka

Obr.6-BrandýsnadLabem,d ěkanskýkostelObrácenísv.Pavla,celkovýpohleddo interiéruobjektu,sm ěrzápad-východ.Foto:autorka

Obr.7-BrandýsnadLabem,d ěkanskýkostelObrácenísv.Pavla,celkovýpohledna severníbo ěnílod ě.Foto:autorka

Obr.8-BrandýsnadLabem,d ěkanskýkostelObrácenísv.Pavla,pohlednatribunu . Foto:autorka

Obr.9-BrandýsnadLabem,d ěkanskýkostelObrácenísv.Pavla,detailnípohledn a pilastr.Foto:autorka

Obr.10-BrandýsnadLabem,d ěkanskýkostelObrácenísv.Pavla,detailnípohled nazaklenutíbo ěnílod ě.Foto:autorka

Obr.11-MladáBoleslav,p ůdorysbývaléhoosboruJednotybratrské,p řevzato: EmanuelPoche, *Umělecképamátky ěch2.,K-O*, Praha1978.

Obr.12-MladáBoleslav,bývalýsborJednotybratr ské,celkovýpohledvýchodní průčelí.Foto:autorka

Obr.13-MladáBoleslav,d ěkanskýkostelObrácenísv.Pavla,detailnípohledn a apsidálnízáv ěr.Foto:autorka

Obr.14-MladáBoleslav,bývalýsborJednotybratr ské,celkovýpohlednajižní průčelí.Foto:autorka

Obr.15-MladáBoleslav,bývalýsborJednotybratr ské,celkovýpohledna západnípr ůčelí.Foto:autorka

- Obr.16-MladáBoleslav,bývalýsborJednotybratr ské,celkovýpohleddointeriéru
dointeriéruobjektu,sm ěrzápad-východ.Foto:autorka
- Obr.17-MladáBoleslav,bývalýsborJednotybratr ské,detailnípohleddo
presbytáře.Foto:autorka
- Obr.18-MladáBoleslav,bývalýsborJednotybratr ské,pohlednaarkádyajižní
bočnílo d'.Foto:autorka
- Obr.19-MladáBoleslav,bývalýsborJednotybratr ské,celkovýpohlednaseverní
ramenotribuny.Foto:autorka
- Obr.20-MladáBoleslav,bývalýsborJednotybratr ské,detailnípohlednazaklenutí
hlavnílo di.Foto:autorka
- Obr.21-MladáBoleslav,bývalýsborJednotybratr ské,celkovýpohlednazápadní
ramenokručky.Foto:autorka
- Obr.22-MladáBoleslav,bývalýsborJednotybratr ské,celkovýpohleddointeriéru
zezápadnítribuny.Foto:autorka
- Obr.23-MladáBoleslav,bývalýsborJednotybratr ské,detailnípohlednatext
vpresbytá ři.Foto:autorka
- Obr.24-MladáBoleslav,bývalýsborJednotybratr ské,detailnípohlednavýzdobu
klenbypresbytá ře.Foto:autorka
- Obr.25-MladáBoleslav,p ůdorysarcid ěkanskéhokostelaNanebevzetíPanny
Marie,p řevzato:FrantišekBareš, *Soupis památek historických a uměleckých
v politickém okresu mladoboleslavském*, Praha 1905.
- Obr.26-MladáBoleslav,arcid ěkanskýkostelNanebevzetíPannyMarie,celkový
pohled.Foto:autorka
- Obr.27-MladáBoleslav,arcid ěkanskýkostelNanebevzetíPannyMarie,detailní
pohlednapresbytá ř.Foto:autorka
- Obr.28-MladáBoleslav,arcid ěkanskýkostelNanebevzetíPannyMarie,celkový
pohlednaseverníbo čnílo d'.Foto:autorka
- Obr.29-MladáBoleslav,arcid ěkanskýkostelNanebevzetíPannyMarie,celkový
pohlednazápadnípr ůčelí.Foto:autorka
- Obr.30-MladáBoleslav,arcid ěkanskýkostelNanebevzetíPannyMarie,celkový
pohleddointeriéru,sm ěrzápad-východ.Foto:autorka
- Obr.31-MladáBoleslav,arcid ěkanskýkostelNanebevzetíPannyMarie,celkový
pohleddointeriéru,sm ěrvýchod-západ.Foto:autorka

- Obr.32-MladáBoleslav,arcid ěkanskýkostelNanebevzetíPannyMarie,celkový pohlednapresbytá ř.Foto:autorka
- Obr.33-MladáBoleslav,arcid ěkanskýkostelNanebevzetíPannyMarie,celkový pohlednajižníramenotribuny.Foto:autorka
- Obr.34-MladáBoleslav,arcid ěkanskýkostelNanebevzetíPannyMarie,detailní pohlednazaklenutíseverníbo ěnílod ě.Foto:autorka
- Obr.35-MladáBoleslav,arcid ěkanskýkostelNanebevzetíPannyMarie,detailní pohlednazaklenutíseverníbo ěnílodi.Foto:autorka
- Obr.36-MladáBoleslav,arcid ěkanskýkostelNanebevzetíPannyMarie,detailní pohlednafreskovouvýzodobupoprsnicetribuny.Foto :autorka
- Obr.37-MladáBoleslav,arcid ěkanskýkostelNanebevzetíPannyMarie,detailní pohlednazaklenutíhlavnílod ě.Foto:autorka
- Obr.38-MladáBoleslav,arcid ěkanskýkostelNanebevzetíPannyMarie,detailní pohlednapodklenutízápadníkruchty.Foto:autorka
- Obr.39-MladáBoleslav,arcid ěkanskýkostelNanebevzetíPannyMarie,detailní pohlednazaklenutíhlavnílod ě.Foto:autorka.
- Obr.40-MladáBoleslav,arcid ěkanskýkostelNanebevzetíPannyMarie,detailní pohlednapilí ř.Foto:autorka
- Obr.41-MladáBoleslav,p ůdorysh řbitovníhokostelasv.Havla,p řevzato: JarmilaKr ěalová,KostelnístavbyMatteaBorgorelliho,Um ění1955,s.139-152.
- Obr.42-MladáBoleslav,h řbitovníkostelsv.Havla,celkovýpohled,Foto: autorka
- Obr.43-MladáBoleslav,h řbitovníkostelsv.Havla,celkovýpohledna západnípr ůčelí.Foto:autorka
- Obr.44-MladáBoleslav,h řbitovníkostelsv.Havla,pohlednavýchodní průčelí.Foto:autorka
- Obr.45-MladáBoleslav,h řbitovníkostelsv.Havla,celkovýpohlednajižní průčelí.Foto:autorka
- Obr.46-MladáBoleslav,h řbitovníkostelsv.Havla,detailnípohledna presbytář.Foto:autorka
- Obr.47-MladáBoleslav,h řbitovníkostelsv.Havla,pohleddointeriéru,sm ěř východ-západ.Foto:autorka

Obr. 48–MladáBoleslav, hřbitovníkostel sv. Havla, pohled do interiéru, směř západ-východ. Foto: autorka

Obr. 49–MladáBoleslav, hřbitovníkostel sv. Havla, detailní pohled na klenbu. Foto: autorka

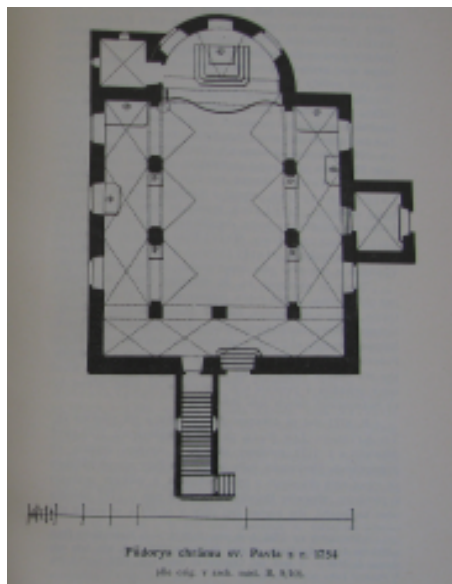
Summary

The thesis is focused on the religious architecture of Italian architect and master-builder Matteo Borgorelli. The objects of the exploration were two churches: The Conversion of St. Paul Church and the former church of Unitas Fratrum (Brethren Unity) in Mladá Boleslav, which both were originally built for the Unitas Fratrum Congregation.

As a result of formal analysis of both buildings, we can state the similarity of these two buildings to Roman churches in their general concept, and therefore we can rule out the possible resemblance to Milan churches. Furthermore, the temples were confronted with the 16th century architecture and with the churches whose construction involved the architect.

Architect's authorship was defined by construction and architectural elements. These works were ascribed to Borgorelli: Archdeaconry Church of the Assumption of the Virgin Mary, Cemetery Church of St. Havel in Mladá Boleslav, St. Roch Chapel and Vrabská Chapel in the St. Wenceslaus Church in Stara Boleslav and the Castle Chapel in Brandýs nad Labem. As the work was aimed to religious architecture, these secular architecture of Matteo Borgorelli was omitted.

Vyobrazení

Obr.1-Přábory chrámu sv. Pavla v Brandýse nad Labem, přebudováno: Justin Václav Prášek, *Brandýs nad Labem, město, panství a okres II*, Praha 1875.

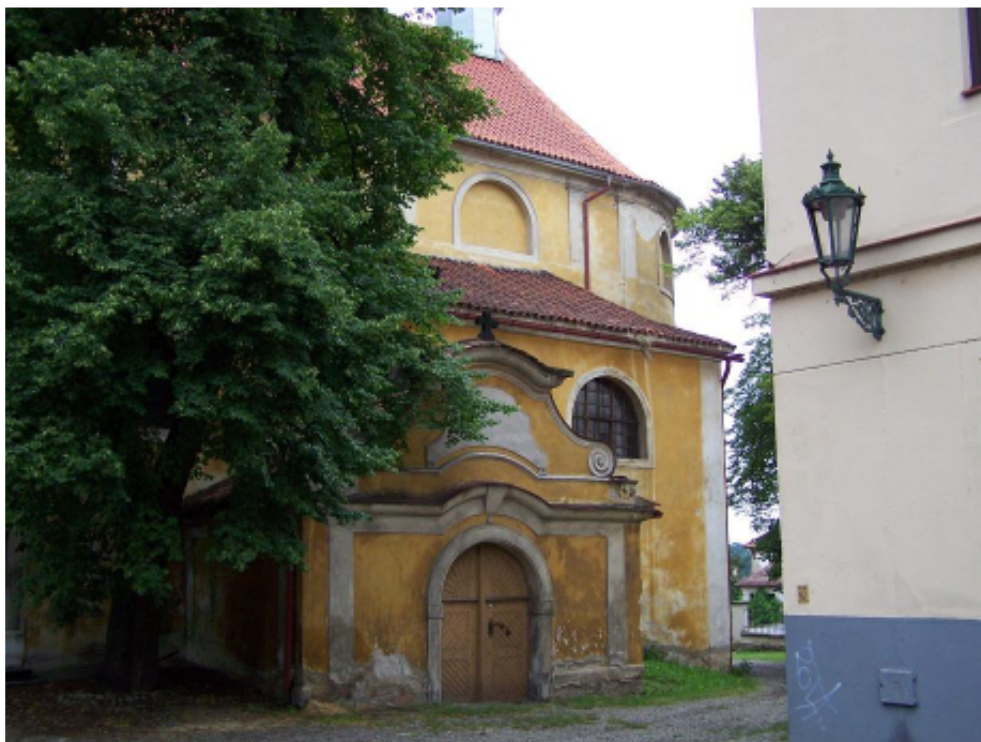
Obr.2-Brandýs nad Labem, děkanství kostel Obrácení sv. Pavla, celkový pohled na apsidální závěr a severní průčelí. Foto: autorka

Obr.3-Brandýs nad Labem, děkanský kostel sv. Pavla v Brandýs nad Labem, pohled na západní průčelí. Foto: autorka

Obr.4-Brandýs nad Labem, děkanský kostel Obrácení sv. Pavla, detailní pohled na západní průčelí. Foto: autorka

Obr.5-Brandýs nad Labem, děkaný kostel Obrácení sv. Pavla, pohled na jižní průčelí a předsíň. Foto: autorka

Obr.6-Brandýs nad Labem, děkaný kostel Obrácení sv. Pavla, celkový pohled do interiéru objektu, směr západ-východ. Foto: autorka

Obr.7-Brandýs nad Labem, děkanství kostel Obrácení sv. Pavla, celkový pohled na severní bočnílo d. Foto: autorka

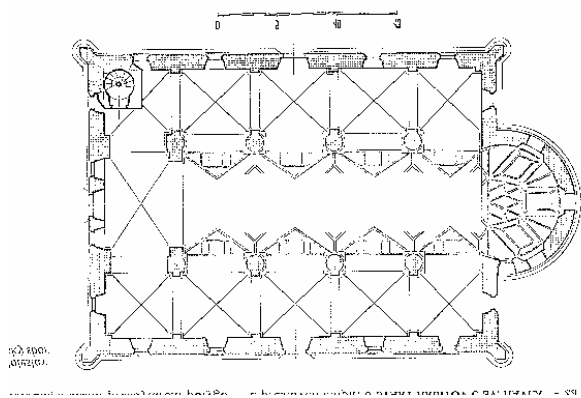
Obr.8-Brandýs nad Labem, děkanství kostel Obrácení sv. Pavla, pohled na kruchtu. Foto: autorka

Obr.9-Brandýs nad Labem, děkanství, detailní pohled na pilastr. Foto: autorka

Obr.10-Brandýs nad Labem, děkanství, detailní pohled na zaklenutí jižníboční lodě. Foto: autorka

Obr.11-MladáBoleslav,p ůdorysbývaléhoosboruJednotybratrské,p řevzato: EmanuelPoche, *Umělecképamátky Čech2.,K-O*, Praha1978.

Obr.12-MladáBoleslav,bývalýsborJednotybratr ské,celkovýpohledvýchodní průčelí.Foto:autorka

Obr.13-MladáBoleslav,děkanýkostelObrácenísv.Pavla,detailnípohledna
apsidálnízávěr.Foto:autorka

Obr.14-MladáBoleslav,bývalýsborJednotybratřské,celkovýpohlednajižní
průčelí.Foto:autorka

Obr.15-MladáBoleslav,bývalýsborJednotybratrské,celkovýpohlednazápadní průčelí.Foto:autorka

Obr.16-MladáBoleslav,bývalýsborJednotybratrské,celkovýpohleddointeriéru objektu,směřzřápad-východ.Foto:autorka

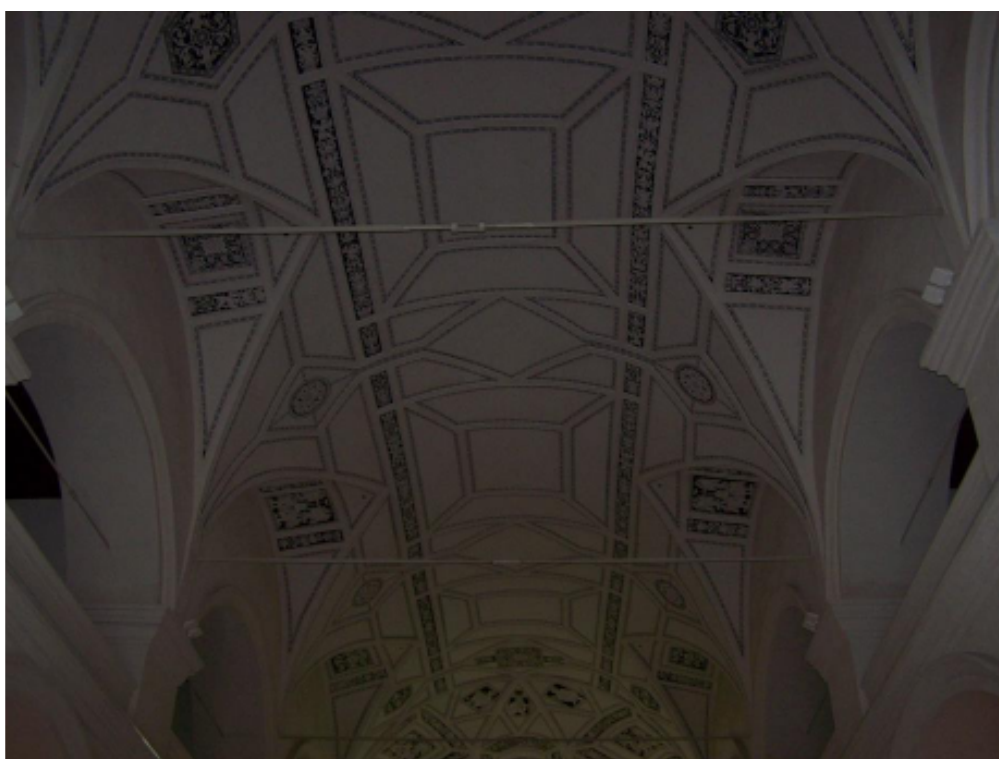
Obr.17-MladáBoleslav,bývalýsborJednotybratrské,detailnípohleddo presbytáře.Foto:autorka

Obr.18-MladáBoleslav,bývalýsborJednotybratrské,pohlednaarkádyajižníbočníloď.Foto:autorka

Obr.19-MladáBoleslav,bývalýsborJednotybratrské,celkovýpohlednaseverníramenotribuny.Foto:autorka

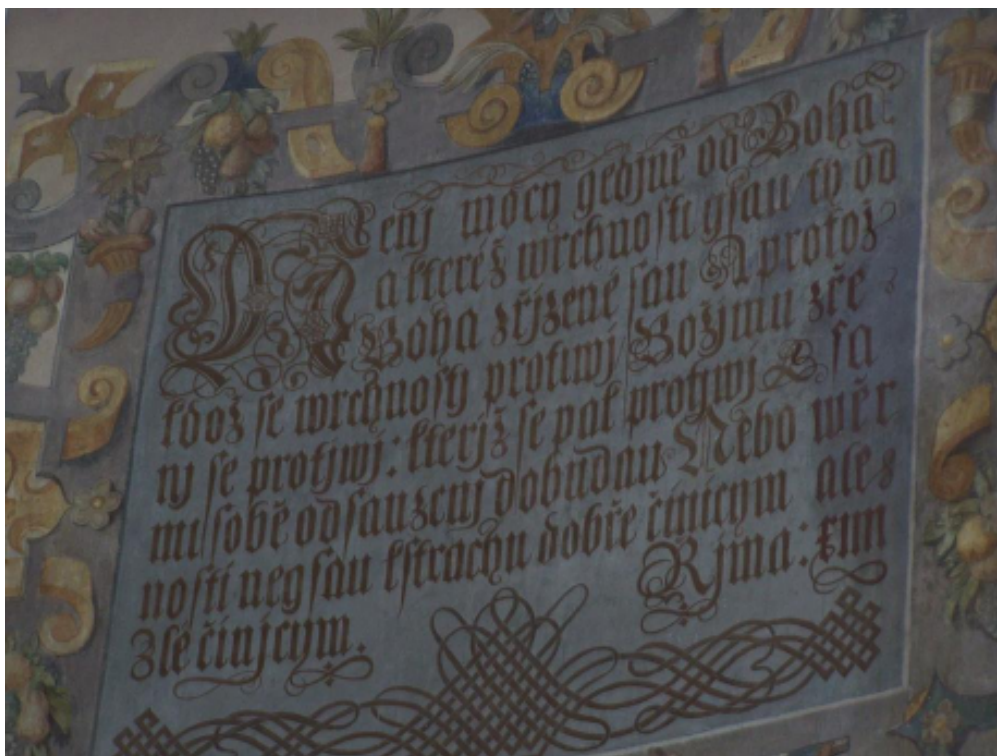
Obr.20-MladáBoleslav,bývalýsborJednotybratrské,detailnípohlednazaklenutíhlavníloďi.Foto:autorka

Obr.21-MladáBoleslav,bývalýsborJednotybratrské,celkovýpohlednazápadní
ramenotribuny.Foto:autorka

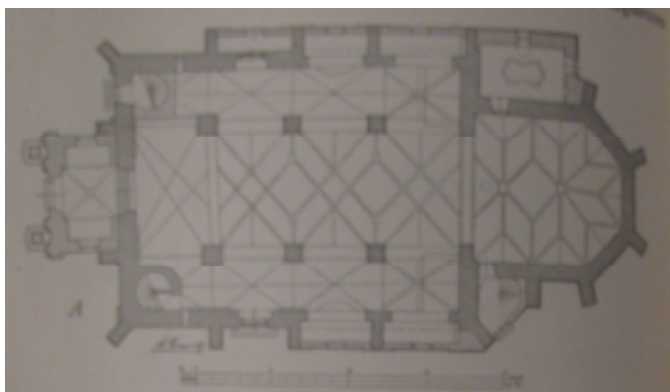
Obr.22-MladáBoleslav,bývalýsborJednotybratrské,celkovýpohleddointeriéru
zezápadnítribuny.Foto:autorka

Obr.23-MladáBoleslav,bývalýsborJednotybratrské,detailnípohlednatext vpresbytář.Foto:autorka

Obr.24-MladáBoleslav,bývalýsborJednotybratrské,detailnípohlednavýzdobu klenbypresbytáře.Foto:autorka

Obr.25-MladáBoleslav,p ůdorysarcid ěkanskéhokostelaNanebevzetíPanny Marie,p řevzato:FrantišekBareš, *Soupis památek historickýchaum ěleckých v politickémokresu mladoboleslavském*,Praha1905.

Obr.26-MladáBoleslav,arcid ěkanskýkostelNanebevzetíPannyMarie,celkový pohled.Foto:autorka

Obr.27-MladáBoleslav,arcidělkanskýkostelNanebevzetíPannyMarie,detailní pohlednapresbytář.Foto:autorka

Obr.28-MladáBoleslav,arcidělkanskýkostelNanebevzetíPannyMarie,celkový pohlednaseverníbočníloď.Foto:autorka

Obr.29-MladáBoleslav,arciděkanskýkostelNanebevzetíPannyMarie,celkový pohlednazápadníprůčelí.Foto:autorka

Obr.30-MladáBoleslav,arciděkanskýkostelNanebevzetíPannyMarie,celkový pohleddointeriéru,směřzápad-východ.Foto:autorka

Obr.31-MladáBoleslav,arciděkanškýkostelNanebevzetíPannyMarie,celkový pohleddointeriéru,směrvýchod-západ.Foto:autorka

Obr.32-MladáBoleslav,arciděkanškýkostelNanebevzetíPannyMarie,celkový pohlednapresbytář.Foto:autorka

Obr.33-MladáBoleslav,arcidělkanskýkostelNanebevzetíPannyMarie,celkový pohlednajižníramenotribuny.Foto:autorka

Obr.34-MladáBoleslav,arcidělkanskýkostelNanebevzetíPannyMarie,detailní pohlednazaklenutíseverníbočnílode.Foto:autorka

Obr.35-MladáBoleslav,arciděkanskýkostelNanebevzetíPannyMarie,detailní pohlednazaklenutíseverníbočnílodi.Foto:autorka

Obr.36-MladáBoleslav,arciděkanskýkostelNanebevzetíPannyMarie,detailní pohlednafreskovouvýzdobupoprsnicetribuny.Foto:autorka

Obr.37-MladáBoleslav,arcid
pohlednazaklenutíhlavnílod

ěkanskýkostelNanebevzetíPannyMarie,detailní
ě.Foto:autorka

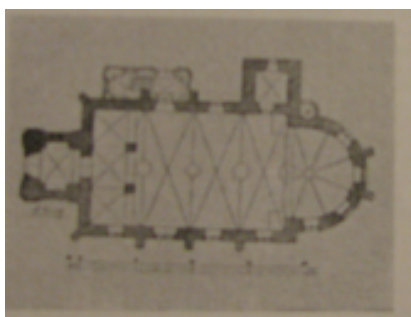
Obr.38-MladáBoleslav,arcid
pohlednapodklenutízápadníkruchty.Foto:autorka

Obr.39-MladáBoleslav,arciděkanskýkostelNanebevzetíPannyMarie,detailní pohlednazaklenutíhlavníloď. Foto:autorka.

Obr.40-MladáBoleslav,arciděkanskýkostelNanebevzetíPannyMarie,detailní pohlednapilíř. Foto:autorka

.. Obr.41-MladáBoleslav,p ůdorysh řbitovníhokostelasv.Havla,p řevzato:
JarmilaKr čálová,KostelnístavbyMatteaBorgorelliho, *Umění3* ,1955,s.139-
152.

Obr.42-MladáBoleslav,h řbitovníkostelsv.Havla,celkovýpohled,Foto:aut orka

Obr.43-MladáBoleslav,h řbitovníkostelsv.Havla,celkovýpohlednazápadní průčelí.Foto:autorka

Obr.44-MladáBoleslav,h řbitovníkostelsv.Havla,pohlednavýchodnípr ůčelí. Foto:autorka

Obr.45-MladáBoleslav,h řbitovníkostelsv.Havla,celkovýpohlednajižní průčelí.Foto:autorka

Obr.46-MladáBoleslav,h řbitovníkostelsv.Havla,detailnípohlednapresbytář. Foto:autorka

Obr.47–MladáBoleslav,h řbitovníkostelsv.Havla,pohleddointeriéru,sm ěr
východ-západ.Foto:autorka

Obr.48–MladáBoleslav,h řbitovníkostelsv.Havla,pohleddointeriéru,sm ěr
západ-východ.Foto:autorka

Obr.49-MladáBoleslav,h řbitovníkostelsv.Havla,detailnípohlednaklenbu .Foto:
autorka

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Iveta Tůmová
Katedra:	dějiny umění
Vedoucí práce:	Prof. PhDr. Rostislav Švácha, CSc.
Rok obhajoby:	2010

Název práce:	Chrámové stavby Mattea Borgorelliho
Název anglické titule:	Religious Architecture of Matteo Borgorelli
Anotace práce:	. V bakalářské diplomové práci byla pozornost věnována chrámovým stavbám Mattea Borgorelliho, tzn. děkanský kostel Obrácení sv. Pavla v Brandýse nad Labem a bývalému sboru Jednoty bratrské v Mladé Boleslavi. V souvislosti s jeho řazením staveb do proudů pogoetického stylu, byl prostorově i funkčně poskytnut zvláštní nachgotik. Kromě popisů ústav, byly do pojednání zařazeny i formální a analytické rozbor a stylistická analýza.
Klíčová slova:	Chrámové stavby, Matteo Borgorelli, nachgotik, Jednota bratrská, Arnošt Krajíř z Krajků
Anotace anglické titule:	The bachelor's thesis is focused on the religious architecture of Matteo Borgorelli, in particular on The Conversion of St. Paul Church and the former Church of Unitas Fratrum (Brethren Unity) in Mlada Boleslav. In the context of "gothic survival" trend (Nachgotik) of these buildings, some aspects of this style are mentioned as well. The thesis also contains the descriptions, formal analysis and the style analysis.
Klíčová slova anglické titule:	Religious architecture, Matteo Borgorelli, Nachgotik, Unitas Fratrum, Arnošt Krajíř z Krajků
Přílohy vázané v práci:	Vyobrazení
Rozsah práce:	124
Jazyk práce:	čeština

